

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redactie : Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Arnold Eloy, René Haeserijn, A.G. Homblé

Ruil en Recensiedienst : A.G. Homblé, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs: 200 F

INHOUD

A. ELOY - Vierde colloquium Koninklijke Bond Oostvl. Volksk. in Rijksuniversiteit Gent - Studienamiddag 2.3.84	198
A.G. HOMBLE Het bier in de volksgeneeskunde	200
L.J. VANDEWIELE Volksgeneeskunde of officiële geneeskunde	201
R.V.D.L. In memoriam Clemens V. Trefois	204
Lieve LEVEUGLE Het kanten kleed van Maria Theresia	205
A.G. HOMBLE Buitenlandse kontakten - Museo Delle arti e tradizione popolari del Gargano	220
R.V.D.L. Henri Vannoppen (Erps-Kwerps) doktoreert . Van twee kerkdorpen tot stadsgewest gewestgemeente : Erps-Kwerps 1776-1976	221
M. DAEM Hoe kwamen Karel C. Peeters en Jozef Weyns tot de volkskunde?	222
A. LOWYCK - Een vergeten rederijker uit de Westhoek : Winok Bourel uit Eecke	224
P. HUYS - Recept Tisane uit 1630	230
Boekbesprekingen	
D. en F. NEYTS, W. DOBBELAERE. De Zeebrugse Visserij	230
G. DESEYN. Gids voor oud Gent. M. Daem	231
K. HAERENS. Gentse Gevelbeelden. M. Daem	232
J. DE VUYST. Marktzangersliederen uit Erpe-Mere. E. Demoen	232
Inhoudstafel jaargang 59, 1984 .	114

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadbestuur van Gent,
het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse Gemeen-
schap, het Noordstarfonds en het Gemeentekrediet van België.

VIERDE COLLOQUIUM K.B.O.V. IN RIJKSUNIVERSITEIT GENT

STUDIENAMIDDAG "VOLKSGENEESKUNDE" & "BIER"

Op 2 maart 1983 startte de K.B.O.V. met een eerste studienamiddag in het Seminarie voor Etnologie, Afd. Volkskunde, aan de Rijksuniversiteit te Gent (Blandijnberg 2, lok. 033), in wat uitgroeit tot een hele reeks en een heuse traditie. De eerste studienamiddag behandelde de evolutie van de volkskunde in Vlaanderen en de methodologie; een tweede studienamiddag, op 19 okt. 1983, handelde over de evolutie van de volkskundebeoefening in Oost-Vlaanderen en over het belang van de taalkunde voor de volkskunde; in een derde colloquium, op 2 mei 1984, kwam de religieuze volkskunde aan bod met ondermeer: volksreligieuze voorwerpen, devotieprentjes, bijgeloof.

Op woensdag 14 nov. 1984 heeft de vierde, succesrijke studienamiddag plaatsgehad met als thema "VOLKSGENEESKUNDE". Na een begroeting door Dr. R. Haeseryn stelde A.G. Homblé de eerste spreker, Prof. Dr. Apr. L.J. Vandewiele voor. Prof. Vandewiele (° 1910), oud-lector in de geschiedenis van de farmacie en van de geneeskunde aan de R.U.G., oud-hoofdredakteur van het Farmaceutisch Tijdschrift voor België en auteur van o.a. *Geschiedenis van de Farmacie in België*, sneed het volgende controversiële onderwerp aan:

"VOLKSGENEESKUNDE OF OFFICIELE GENEESKUNDE?"

De beknopte tekst van dit referaat vindt U als afzonderlijk artikel verder in dit nummer (p. 201).

Tijdens de discussie achteraf, o.l.v. Dr. R. Haeseryn, kwamen nog volgende vragen of punten aan bod:

- de parallel tussen de impact van de volksgenezers hier te lande en van de tovenaars/medicijnman in primitieve culturen;
- het belang van de motivatie tot genezen door de psychologische kontekst: rituelen e.d.;
- het verschil tussen een volksgeneeskundige en een kwakzalver; vroeger werden veel volksgeneeskundige recepten door priesters aan de mensen doorgegeven om hen te helpen en dit op een onbaatzuchtige wijze i.t.t. het geldgewin van kwakzalvers.
- het geneeskundig werk van Dr. W. De Baets (1860-1937): "Volksgeneeskunde" (5 dln.). Dr. De Baets publiceerde o.a. een populaire artikelenreeks onder de noemer "Volksgeneeskunde" in de krant *Het Nieuws van den Dag*;
- de grens tussen botanika en volksgeneeskunde: volgens prof. Vandewiele behoort het werk *Herbarius* oft *Cruydtboek* (Antwerpen, 1644) van R. Dodoens tot de officiële geneeskunde: Dodoens maakte van de plantenkunde een echte wetenschap;
- het verband tussen volksgeneeskunde en homeopathie: prof. Vandewiele wijst er op dat de homeopathie een wetenschappelijke discipline is i.t.t. de volksgeneeskunde;

Een zonderling Doktersrecept.

N° 1346.

Maar Raap, een boer die een afgelegen boer- en boerenwoning, was in de grootste verlegenheid zijn vrouw was ziek.

Een zeventienjarige dokter, behalve gek. Maar Trien wilde maar niet beter worden. Hij ont-hoort dan den dokter maar.

Deze had zijn schrijfgereef verpenen en in de loover van de tafel hem naar te schrijven, zette dan een stukje bij. Hij schreef zijn re-cept dan maar op de deur.

Dan ging hij heen. De loover was maar klein, hoe hij in de stad aan 'n geneesmiddel kwam.

Maar Raap Raap moest het een beetje raad. Maar Raap Raap was bij een zekere raad. Hij haakte de deur in, haalde er op zijn rug en ook er naar naar de stad.

Gelegen onder zijn vrucht kwam hij bij den apotheker aan, die niet weinig verwonderd was, toen hij daar kantonen van d'at die klon-neringen.

Maar hij begreep het geval, toen hij het re-cept zag, dat met 't' op de deur geschreven stond.

Facties, maakte hij het draaije te weten verhoorden in het (leest) aan den boer, die het had verzoeken in den buis van van zijn stak.

In de overtuiging dat zijn vrouwe eke meer weer gezond zou maken, stapte hij bijgevoerd door de overtuiging zijn vrouwe. Gedeponeerd. — Alle veldten voorbeelden.

Maar Raap bleef, naar zijn deur weer op den rug en verleid, naar aan' zonder maats, den apotheker-winkel.

Think gekonnen plakte hij de deur tegen den muur en deed nader waken zijn vrouw een April van 'n draaije nummeren, 't hebben haer alre te werken.

Daerna ging de man de deur weer op haar plaats hangen. Het mocht vanden bij zijner raad niet 't zijn een vliegende maal inge seen klonnen, d'atmen.

"Een zonderling doktersrecept"

Verzameling Emile Andelhof - Bibliotheek K.B.O.V., Gent (VG 82-33-15).

De vrouw van boer Raap was ziek. De bijgeroepen dokter had geen receptuurpapier bij zich en in de boerenwoning was geen papier aanwezig. De arts schreef dan maar het voorschrift op de deur. Boer Raap trok met de deur naar de apotheker die het geval begreep en het recept uitvoerde.

- is er een revival van de volksgeneeskunde in tijden van recessie en economische crisis?
- vanuit een zeker concurrentieel denken wordt de vraag gesteld welke geneeskunde het eerst bestond? Prof. Vandewiele verwijst diplomatisch naar Hippokrates die erop wees dat het vroeger vooral herders waren die "geneeskunde" bedreven: door hun afzondering en de noodzaak zichzelf te behelpen proefden ze van alles uit en creëerden zo een empirische "geneeskunde".

Als tweede sprak A.G. Homblé, auteur van een rijkelijk gekommentarieerde heruitgave van *Den Nederlandschen Hovenier en zijn Medicijn-winkel* (Roeselare, 1980), volksgeneeskunde uit de 17de en 18de eeuw. Met hem kwam een specifiek toepassingsgebied aan bod, nl.

"HET BIER IN DE VOLKSGENEESKUNDE",

een onderwerp waarover hij binnenkort een studie publiceert aan de hand van een heruitgave van het zeldzame boekje van Wouter Van Lis: *Den volmaekten Bier-Brouwer* (Brussel, Gimblet, 2de druk 1793). Wouter Van Lis (Bergen-op-Zoom 1709 - Rotterdam 1784) was **Brouwer en Medicyne Doctor** en schreef in 1846 eveneens een *Pharmacopaea Galeno Chemico Medico*; er bestaat van zijn hand ook een boekje *Den volmaekten Wyn-steker*.

Reeds 4000 jaar geleden zijn er speciale bierrecepten bekend. Brood en bier hebben immers steeds een middelpunt gevormd van religieuze feesten en de pestgod bv. werd bezworen niet in het bierhuis binnen te komen. Spreker bood vervolgens een overzicht van verschillende medicinale biersoorten, o.a. alsembier, bijvoetbier, gemberbier, lavendelbier, rozemarijnbiere, saliebier, venkelbier, welgemoedbier, zurkelbier, enz. Bier wordt op die wijze gebruikt bij allerlei ziekten of ongemakken: kroepziekte, kinkhoest, urineretentie, scheurbuik, bloedarmoede, infectieziekten, hoest, melkvorming,...

Ook in de pediatrie is bier gebruikt. Brood in bier bijvoorbeeld zou een betere verteerbaarheid hebben dan brood in melk. Biezonere aandacht kreeg even de Sint-Korneliusziekte of epilepsie.

Tijdens het vragengedeelte werd opgemerkt dat men met deze bieren bewust een geneesmiddel wou brengen volgens het principe van het kruidenaftreksel (tisane) en bereid met lichte bieren omdat het water te onzuiver was en bier overigens beter smaakte. In de brouwerijen zelf was het, zie de Placcaeten van Vlaenderen, verboden kruiden te gebruiken; daar mochten enkel hop en granen worden gebruikt. De medicinale bieren behoorden dus duidelijk tot het terrein van de farmacie en de volksgeneeskunde. Het Hamburgerbier bijvoorbeeld (goed voor 'n gladde huid en tegen steenvorming) werd gebruikt in de samenstelling van magistrale recepten. Bieren werden vooral gebruikt bij symptoombehandeling; enkele aanwezigen herinnerden zich nog duidelijk een toepassingsgebied uit hun jeugd, nl. bij de "koude pisse", het niet kunnen urineren door bv. koude voeten. Bier is steeds als geneeskrachtig beschouwd geweest, vooral dan omwille van de aanwezige (bloedzuiverende) biergist.

De geanimeerde gedachtenwisseling werd door dr. Haeseryn besloten met een geestrijk dankwoord.

A. ELOY

VOLKSGENEESKUNDE OF OFFICIELE GENEESKUNDE?

”Om de dikke darm te zuiveren : drink gedurende 40 dagen elke dag twee kroezen goede wijn waarin kamille en urine gemengd zijn. Kruidnagels in versgemolken koemelk verwekken wellust en versterken de memorie.

Wie jacobskruid uit de aarde graaft zonder ijzer en een zwerende tand driemaal ermede aanraakt en na iedere aanraking spuwt en dan het kruid terug op zijn plaats in de grond plant mag zeker zijn, dat zijn tand niet meer zal verzweren.

Look op de pols gebonden is zeer doeltreffend tegen tandpijn. Vijgen eten doet luizen krijgen.”

Deze zinnen die voor de volkscundige een streling zijn voor het oor, zijn niet afkomstig van een of ander charlatan, maar komen uit de pen van niemand minder dan de hooggeleerde heer Platearius, professor aan de Universiteit van Salerno (1). Waar ligt de grens : Wetenschappelijke geneeskunde - volksgeneeskunde?

Een groep van hooggeleerde professoren van dezelfde universiteit heeft een boek uitgegeven (2), waarin een hoofdstuk gewijd is aan gezonde voeding en hygiëne.

Daaruit exciperen wij:

«Zes uren slapen is genoeg voor jong en oud, voor heer en knecht. De luiaard mag men zeven gunnen, op acht voorwaar heeft niemand recht».

Het is vanzelfsprekend, dat de volksdichters zich van dergelijke medische uitspraken meester maakten. Zo bv. Jacob Cats, die het aangehaalde vers aldus weergeeft :

«Ghy, neemt tot uw gerief een slaep van seven ueren

Maar laet uw bedde-rust voor al niet langer dueren

Wie seven ueren slaept, die heeft sijn volle maet

Het zy de jonckheyt rijst of datse neder gaet» (3).

Elders luidt het : «De middagslaap weze kort of niet. Middagslaap verwekt koorts, luiheid, hoofdpijn en snot».

Jacob Cats zegt het zo :

«Na veel spijs en groote droncken

Gaet terstont niet leggen roncken».

Verder volgt het kapittel "De tempore coëundi", over de tijd van de bijslaap :

«Liefde bedrijven met mate verlengt het leven. Liefde bedrijven gedurende de lente doet verkwikken, de winter is eveneens een geschikte tijd maar wil je gezond zijn, bedrijf de liefde in de herfst».

Het is u misschien ook opgevallen, dat over de zomer niet gesproken wordt. Dat laat veronderstellen, dat het in de zomer in die warme streken, beter was in de schaduw te luieren. Dat was ook de mening van Johan van Beverwijck, in zijn Schat der Gesontheydt (4):

«Maer hoe het gae, of wieje zijt

De Somer is de quaetste tijt;

Maeckt dan u leden niet gemeen

Maer leeft gerust, en slaept alleen».

(1) L.J. VANDEWIELE, Een Middelnederlandse versie van de Circa Instans van Platearius. Oudenaarde, 1970

(2) Regimen Sanitatis. Flos medicinae Scholae Salerni. Traduzione en note di Andrea Sinno. Salerno, 1941.

(3) Middelen dienende tot bewaringe van de gesontheyt genomen uyt de grontregels der Hooge Schole van Salerne, in : Taghtigh-jarige Bedenkingen. Al de werken van Jacob Cats Met Eene Levensbeschryving van de Dichter. Oorspronkelijke spelling. Schiedam, s.d.

(4) Johan van Beverwyck, Schat der gesontheydt. 3^e druk met veersen verciert door Jacob Cats. Dordrecht, 1640, p. 740.

Verder lezen we nog: «Onderbreek nooit het wateren, zelfs al moest de koning voorbijgaan» ;

«Heb je een kater van 's avonds tevoor wijn te drinken, drink deze wijn 's morgens opnieuw en het zal een medicijn zijn» ;

«Neem drank na peren, na appels ga naar de W.C.» . Cats vertaalde dat veel plastischer: «Eet j'een peere drinckt, Eet j'een appel springht» .

En zo gaat dat in dat wetenschappelijk boek verder, tientallen bladzijden lang. Nog één citaat wil ik u niet onthouden ; het gaat over het eten van kaas: «Deze kaas is gezond die een gierige hand u geeft» . Jacob Cats vertaalde dat zo: «De kaes die doet de maege goed, maer eetse niet in overvloed» .

En dan volgen nog twee verzen over de kaas, die een meesterwerk op zich zelf zijn: «Goede kaas is geen Argus maar largus (vol), geen Methusalem maar Maria Magdalena, geen Petrus maar Lazarus» . Dit wil zeggen: goede kaas moet vol zijn zonder gaten (geen Argus, u weet wel de honderdogige), en niet oud gelijk Methusalem maar zacht en zalverig, zoals Maria Magdalena, niet hard zoals Petrus de steenrots, maar mager, doodarm zoals Lazarus.

Dit alles behoort ook weer tot de wetenschappelijke geneeskunde, waar ligt het onderscheid met de volksgeneeskunde?

Alfons De Cock begint zijn magistraal boek "Volksgeneeskunde in Vlaanderen" (5) met een citaat van H. Gaidoz "La médecine populaire n'est en somme que l'ancienne médecine" . Deze uitspraak, als zou de volksgeneeskunde niets anders zijn dan de oude officiële geneeskunde zou ik niet durven onderschrijven. Ook niet volledig tegenspreken, maar relativëren. Ik kan niet aannemen dat alle verlaten geneesmethodes en alle obsoleete geneesmiddelen tot het domein van de volksgeneeskunde zijn gaan behoren en anderzijds lijkt het mij waarschijnlijk, dat de volksgeneeskunde een eigen leven heeft geleid. Iedere moeder kent sedert alle tijden wel een middel om haar kind te paaien, ieder jager kende wel een blad of iets dergelijks om een kleine wonde te stelpen. Sommige mensen menen dat zij van nature uit begaafd zijn in het meesteren, anderen zien er brood in om ermede hun medemensen te bedotten: dat ontardt tot bijgeloof, magie waaronder de bezwering en ziekteoverdracht, devotie en charletanerie.

Dit wil niet zeggen, dat veel van wat tot de volksgeneeskunde behoort niet zou verwant zijn aan de wetenschappelijke geneeskunde; het kan niet anders, of mensen die onbevoegd zijn, moeten verder broderen op half begrepen teksten of handelingen, die in de officiële geneeskunde werden bedreven.

Men zegt wel eens dat mensen die aan volksgeneeskunde deden zich vooral steunden op de signatures, die uitwendige tekenen in de natuur; maar dat hadden ze ook uit de officiële geneeskunde, want daar geloofde men in, zeker tot ver in de 16^e eeuw. Magie was ook met de officiële geneeskunde vermengd.

Astrologie was oorspronkelijk ook een geneesmethode in de wetenschappelijke geneeskunde. Wanneer deze pseudo-wetenschap als al te onzinnig werd van de hand gewezen, werd zij in de volksgeneeskunde verder gekultiveerd. Nog niet zo lang geleden kreeg ik van een vooraanstaande volksgeneeskundige een brief, waarin volgende zin voorkomt: "dat de uitwerking van het dierlijk magnetisme als vaststaand te beschouwen is, op voorwaarde dat de horoskopen van beide partijen overeenstemmen"!

(5) A. De Cock, Volksgeneeskunde in Vlaanderen. Herdruk. Schiedam 1976.

Chiromantie of handwaarzeggen, werd in de officiële geneeskunde niet zoveel toegepast ofschoon er wel verdedigers geweest zijn (Paracelsus, Cardanus, Van Swieten e.a.). Men las uit de hand niet alleen de karaktereigenschappen en de levensgebeurtenissen maar evengoed de lichaamsgesteldheid op gebied van gezondheid en ziekte. Op deze wetenschap heeft de volksgeneeskunde zich gretig toegelegd, ten bewijze o.a. de Cyromanchie van den Pape van Hamme.

Fysionomie of het streven naar het stellen van de diagnose van de gehele persoonlijkheid van de mens doormiddel van de studie der gelaatsuitdrukking, verkeert in hetzelfde geval.

Laat ons zo zeggen, dat voor de vroegere en hedendaagse alternatieve geneeswijzen het even moeilijk blijkt te bepalen, welk deel tot de officiële geneeskunde en wel deel tot de volksgeneeskunde behoort.

Daar nu de officiële geneeskunde ook een mengsel was van wetenschap en bijgeloof, is het soms heel moeilijk het onderscheid te maken tussen wetenschappelijke literatuur en volkscundige literatuur. Ik geloof dat we het enigszins zo kunnen stellen, dat de officiële geneeskunde zich tot in de 17^e eeuw mordicus houdt aan de stellingen van Hippokrates (4 humores-temperamenten), Aristoteles (Stoicheia) en Galenos (toepassing van de stoicheia op de planten en indeling in de 4 graden van werkzaamheid).

In de volkscunde, hetzij Middelnederlandse traktaten, hetzij latere volksboekjes werd met deze theorieën nagenoeg geen rekening gehouden.

En hier spreek ik dan van volksgeneeskunde bedreven door mensen die het goed meenden; de kwakzalvers steunen uitsluitend op de goedgelovigheid van de mensen, altijd tot eigen nut ende profijt! De eerste maal dat ik met een kwakzalver in contact gekomen ben, was in mijn geboortedorp met een soort kluizenaar, die in een klein huisje woonde; zijn naam was Jan Nuytens maar iedereen noemde hem Jan Patat. Wanneer de kluizenaar naar het dorp moest voor een of andere boodschap, liepen er seffens een hele sliert kwajongens achter hem aan en skandeerden, vanop veilige afstand natuurlijk: Jan Patat mee zijn aardappelgat, Jan Patat mee zijn eerdappelgat.

Jan Patat stond er voor bekend, dat hij alle ziekten kon genezen, maar inzake huidziekten was hij een specialist!

Toen ik apoteker-stagiair was ben ik eens bij Jan Patat op konsultatie geweest. Ik had een beetje jeugdbrand en toen ik binnen kwam zat Jan te lezen in een heel dik boek (ik heb toen voor de eerste maal in mijn leven het Cruydt-Boeck van Dodoens gezien). Jan keek naar mijn gezicht en mijn keel en zei: "Dat kan ik genezen, 't is ne dobbelen frank" (dat was in die tijd het ekwivalent van 2 pinten bier of 3 ritten met de tram). Ik betaalde en Jan ging wat morrelen aan zijn pompsteen. Die stond in dat huisje naast een beddebak, een kachel, een ingemaakte kast met een gordijntje voor, een tafeltje en een stoel. Dat was alles, heel het huisje stond er mee vol. Jan Patat gaf me twee mosselschelpen, de ene gevuld met een roze zalf, die moest ik 's morgens nuchter opeten, en een tweede met een rode zalf, daarmee moet ik 's morgens en 's avonds voor het slapengaan een beetje aan de puistjes wrijven. Hij klapte de schelpen toe en zei: "Houd ze niet te lang in uw zak". Ik heb de twee zalven naderhand ontleed en weet ge wat erin stak?: reuzel (varkensvet) met fijn afkrapsel van een baksteen; het verschil in de kleur was te wijten aan het feit, dat er in de ene wat meer baksteenpoeder stak dan in de andere.

Zoals ge ziet, Jan Patat was geen van de kwaadste kwakzalvers, hij zal voorzeker bij zichzelf gezegd hebben, gelijk de koster van Wakken, toen hij de bedevaarders

zegende met de relikwie van Sint-Maurus: "Doet 't geen goed, 't doet geen kwaad". Het is zeker niet zo, dat al wat tot de volksgeneeskunde behoort waardeloos zou zijn. Het ontstaan van de volksgeneeskunde, zeg maar zelfmedikatie, is te wijten aan het gebrek aan medisch geschoolde bijstand en waar deze er was konden vele mensen het zich financieel niet permitteren; dokters en apothekers zijn nooit goedkoop geweest. Zo waren vele mensen als vanzelf gedreven naar zelfmedikatie, naar hulp van genezers en kwakzalvers. En nog iets: niet al deze volksremedies waren waardeloos! Er zijn heel wat geneesmiddelen, die oorspronkelijk tot het domein van de volksgeneeskunde behoorden naderhand in de officiële geneeskunde beland, sommige zijn zelfs in geneeskundige formularia, zelfs in de farmakopeeën beland, ik noem hier als voorbeeld: de Haarlemerolie, L'eau d'Orval, l'eau imperiale, l'eau d'Arquebusade, de Spijkbalsem, de Neurenberger pleister enz.

Laten we tot konklusie dit zeggen:

- 1° dat zowel de volksgeneeskunde als de officiële geneeskunde een eigen weg hebben afgelegd en dat beïnvloeding van de wetenschappelijke geneeskunde op de volksgeneeskunde zeer duidelijk is, maar dat ook de volksgeneeskunde de officiële niet ongeroerd heeft gelaten;
- 2° dat het verduiveld moeilijk is de scheidingslijn tussen beide te trekken!!

L.J. VANDEWIELE

Clemens Victor Ignace Trefois

Gent 8 juli 1894 - 21 oktober 1984

Op 26 oktober 1969 heeft de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen in de akademieraadszaal van de Rijksuniversiteit te Gent Clemens Trefois gehuldigd, naar aanleiding van zijn vijfenzeventigste verjaardag, onder de auspiciën o.a. van het ministerie van Nederlandse Kultuur en van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen. Prominenten van ver en bij woonden de indrukwekkende huldezitting bij. Wie dacht, dat de hulde een eindpunt zou betekenen, sloeg de bal mis. Zo publiceerde deze vorser in ons tijdschrift van 1973 een uitvoerige en diepgaande studie over **Mytologische reuzen, menselijke reuzen, ommegangsreuzen**, de vrucht van diep nadenken en veel lektuur. Hij overleed in zijn geboortestad na een vrij kortstondige ziekte. Clemens Trefois hoort bij de stichters van de Bond. De oudere generatie beseft zijn waarde als nestor van de volkskundigen in Vlaanderen. Het diploma van architect bood hem wellicht de kans langs andere wegen carrière te maken. Hij bewees betrekkelijk vroeg zijn voorkeur voor de studie van het volksleven, vooral door het op- en aantekenen van waardevolle huizen en hoeven, hun bouw, ontwikkeling en snoerde het onderzoek ter plaatse aan het opzoeken in archieven. Op het laatste van zijn leven breidde zijn speurzijn zich uit tot Zuid-Afrika. Hij speelde een vooraanstaande rol in de wereld van de volkskunde op nationaal en internationaal vlak, door prestaties en publikaties. Een uitvoerige In Memoriam verschijnt in nummer 1 van Oostvlaamse Zanten 1985, samen met zijn Bibliografie.

R.L.

HET KANTEN KLEED VAN MARIA-THERESIA

Deze bijdrage geldt als een onderdeel van de hulde aan de Kantwerkklub Sint-Katelijne, van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, naar aanleiding van zijn vijftienjarig bestaan.

Inleiding

Precies 240 jaar geleden in 1743 drukt Maria-Theresia de wens uit een kanten kleed te bezitten, gemaakt in de Nederlanden. Dit ene zinnetje bevat drie essentiële elementen uit de geschiedenis van Vlaanderen, namelijk: textielproductie, vreemde overheersing en oorlogstroebelen.

Als speelbal van de grote mogendheden, en in het bijzonder als grensgebied van het op territoriumuitbreiding beluste Frankrijk, worden onze gewesten als het ware minstens éénmaal per generatie gekonfronteerd met het wapengekletter. Dat we soms gewoonweg niets te maken hebben met de inzet van de strijd vormt geen uitzondering. Zo ook in de jaren veertig van de 18de eeuw, wanneer de opvolging van Karel VI, de op dat moment hier regerende Oostenrijkse keizer, wordt betwist door Spanje, Pruisen en de keurvorsten van Beieren en Saksen. Frankrijk, dat nog nooit een goed woord had voor de Habsburgse dynastie steunt hen. Maria-Theresia, de betwiste opvolgster van Karel VI, vindt steun bij Engeland en de Verenigde Provinciën. Zij is weinig gebrand op oorlog om de voor haar weinig interessante Nederlanden en poogt vooral nog onderhandelingen te voeren. Onze gewesten worden hierbij uitgespeeld als ruilmiddel voor gebieden dichter bij het Oostenrijkse kroondomein, maar Frankrijk noch Beieren gaan hierop in. De zuidelijke Nederlanden gaan voor de zoveelste keer gebukt onder het krijgsgeweld (Oostenrijkse Successieoorlog, 1740-1748).

Sinds de middeleeuwen genoot Vlaanderen een ongekennde faam op het vlak van de textielproductie. Aanvankelijk was de wolweverij nagenoeg hoofdzakelijk een stedelijke aangelegenheid, maar vanaf de late 14^e eeuw nam het aandeel van het platteland hand over hand toe. Rond 1500 was de eersterangsrol van het wolweven uitgespeeld. De vlassektor, en met name de linnenweverij kwam in de plaats en behield doorheen de 17de en 18de eeuw een leiderspositie. Tegelijk, maar globaal gezien sterk overschaduwde door de linnenweverij, werd in de 16de eeuw de kantnijverheid gekommercialiseerd. In de 17de-18de eeuw groeiden onze gewesten uit tot voornaamste centra van de kant-industrie in Europa (1).

Belangrijk voor de linnenweverij én kantindustrie was dat de produktie hoofdzakelijk op het platteland geschiedde. Meer nog, de huisnijverheid wordt een essentiële en onmisbare schakel in de plattelandseconomie. Tellingen uit de 18de eeuw tonen dit onverbloemd aan (2). In het Land van Aalst bijvoorbeeld spinnen nagenoeg alle vrouwen, wat een ambtenaar van de parochie Lede doet opmerken: "Bijna het gansche deel der bevolking van het vrouwelijk geslacht was gebruyckt tot het vlasspinnen en hekelen, wel te verstaen buyten den noodigen tydt tot het bebouwen der landen".

(1) J.A. VAN HOUTTE, *Economische geschiedenis van de Lage Landen, 800-1800*, Haarlem, 1979, pp. 141.

(2) D. LAMARCQ, *Een kwantitatieve benadering van de arbedsparticipatie in de vlassektor. Het Land van Aalst (1738-1820)*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, XXXVI*, Gent, 1982, pp. 139-177.

Diezelfde huisnijverheid dient in de 18de eeuw als buffer voor de toenemende bevolkingsgroei, vermits het een doorsnee huishouden toelaat door het leven te gaan met weinig of geen grond. Maar precies de toename van het aantal bezitlozen leidt al snel tot een stijging van de armoede.

En armoede was er, zeker in de jaren veertig van de 18de eeuw. Het kanten kleed van de keizerin mag dan vanuit (kunst) historisch en volkskundig oogpunt een interessant studie-objekt voorzien, Maria-Theresia kon waarlijk geen ongelegener moment uitkiezen om een dergelijk duur geschenk te "vragen".

Vijfentwintigduizend gulden was ene hele som. Het bedrag moest opgebracht worden door het "Kwartier van Gent", t.t.z. nagenoeg het huidige Oost-Vlaanderen met het Kortrijkse. Precies deze streek had het meest te lijden onder de krijgsverrichtingen van de Oostenrijkse Successieoorlog. En precies dit gebied werd gekonfronteerd met alle ellende vandien: oorlogsbelasting, oogstvernieling, opeisingen, toenemende bedelarij, vagebondage.

Deze regio richtte omstreeks dezelfde tijd smeekbeden aan de keizerin met verzoek tot uitstel van belastingbetaling omdat hun parochie "op het punt is van totaliter geruïneert ende verlaten te zijn" en er slechts "eene hoop van gedesespereerde menschen" overblijft.

D.L.

Het kanten kleed

Ter gelegenheid van de inhuldiging te Gent in april 1744 besluiten de Staten van Vlaanderen aan Maria-Theresia een kanten kleed te schenken.

Op 16 juli 1743 zijn de afgevaardigden van de Staten van Vlaanderen in de Ledenzaal van het stadhuis te Gent vergaderd.

Hierover lezen we het volgende.

Actum den 16 July 1743.

Den beere graeve van Lalaing en de vergaedinghe hebbende inkennen ghedaen dat haere majesteyt de Coninginne van hongarien ende Bohemen, onze ghenaedighe Souveraine, geerne saude hebben uyt dese nederlanden een habillement ende garniture van kanten fabrique van den lande ende dat sy alreede tot het besorghen van de selve heeft ansocht haere hoogheyte de hertoghinne van arembergh, waerop gheleth, ende met dierghelijcke favorable occasie trachten eenighsints te bewijzen an haere majesteyt den ingbeboeren ende inwiolabelen Jever omme soo veel moghelijk is door de vergaedinghe te connen contribuieren tot de satisfactie ende plaisir van haere majesteyt ende an haer te gheven de eerste blijcken door de Provintie van vlaenderen boven alle de andere Provintien.

Wierdt gheresolveert an haere majesteyt te doen het present van een habillement ofte garniture van kanten fabrique van deze nederlanden ter weerde van het vijftwintigh duysent guldens te betaelen door den Commis van de impositien uit quartier van ghenDt, fil a fil op de assignatie van haere hoogheyte de hertoghinne van Arembergh, ende het import van de selve somme bij den voornoemden Commis van de impositien in het quartier van ghenDt betaelt sijnde, sal an hem danof verleent worden ordonnantie te passeren in rekeninghe impositien.

Wierdt voorder gheresolveert t' ansoecken ende deputeren den Seer Eerweerden heer Cassina de Boulers abt van Eenaeme, Mber Albert Francois Baron della faille ende van buysse, ende Joncker Jan Walckiers beere van Oostwinckel, commis van de impositien int quartier van ghenDt, omme van de boven staende resolutie inkennen te doen an syne Excellentie den graeve van Königsegg ende an haere hoogheyte de hertogbinnen van Arembergh ende

hun te bidden ende t' ansoecken van haere Majesteyt van het gonne voorschreven te willen laeten informeren in verhopinghe dat het selve haer anghenaem sal wesen.

Onderteeckent J. B. J. Ameye (3)

Hieruit leren we dat de keizerin reeds zelf verzocht had om een kanten kleed, gemaakt in de Zuidelijke Nederlanden. De hertogin d'Arenbergh zou het bezorgen.

De Raad van Vlaanderen profiteert van de gelegenheid om het kleed als geschenk te geven, ten teken van aanhankelijkheid, als eerste van alle provinciën. Dit kleed zou 25.000 gulden kosten, te betalen uit de belastingen van het kwartier van Gent, dat toen omvatte, volgens L. Paulis:

''de stad Gent, de Oudburg (kasselrij van Gent), de stad en kasselrij Kortrijk, de kasselrij Aalst, deze van Oudenaarde, Dendermonde, het Land van Waas, de Ambachten (4) Bouchoute en Assenede, het distrikt Tielt, het Land van Bornem, Biervliet: t. t. z. het huidige Oost-Vlaanderen (zonder Eeklo), samen met de Kasselrij (5) Kortrijk''.

De graaf van Königsegg en de hertogin van Arenbergh zullen verzocht worden hare Majesteit van de voornemens te informeren in de hoop dat het haar aange-naam is.

Vijf maanden later, in hetzelfde jaar, is het kleed af. (dec. 1743).

Het portret

Het kleed wordt ter bestemming gebracht. Op 23 februari 1744 komt een bedanking uit Wenen. Ze is getekend door hertog Silva Taronca, voorzitter van de Hoge Raad der Nederlanden te Wenen.

Messieurs,

C'est par l'ordre exprès de Sa Majesté la Reine que je dois vous écrire la présente lettre de remerciement et vous assurer de son Roijal agrément de la beauté et magnificence de l'habit de dentelles que son ministre plénipotentiaire m'a fait adresser au nom des Etats de votre Province. Madame la Duchesse d'Arenberg en aijant dirigé l'ouvrage à sa plus grande perfection j'ai eu l'honneur de le présenter à Sa Majesté et je puis vous assurer, Messieurs, que votre zèle distingué joint à l'affection respectueuse des Ecclésiastiques et Membres de Flandre témoignées aussy convenablement dans cette rencontre ont méritié de la Royale gratitude une distinction plus précieuse que la beauté même et la richesse du présent.

Mijne Heren,

Het is op uitdrukkelijk verzoek van Hare Majesteit de Koningin dat ik U deze bedankbrief schrijf. Ik verzeker u Haar Koninklijk welbevinden over de schoonheid en de pracht van het kanten kleed dat de Gevolmachtigde Minister mij in naam van de Staten van uw provincies heeft laten geworden.

Daar mevrouw de Hertogin van Arenberg het werk tot zijn uiterste perfectie bracht, viel mij de eer te beurt het aan Hare Majesteit te overhandigen. En, Mijne Heren, ik kan u verzekeren dat uw ijver, samen met de blijken van genegenheid door de Geestelijken en Leden van Vlaanderen bij deze uitgedrukt, een nog grotere Koninklijke waardering genoten dan de schoonheid en de pracht van het geschenk zelf.

(3) Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen nr. 839, f° 306.

(4) Ambacht. Eertijds een rechtsdistrict op het platteland. (cfr. Veurne-Ambacht)

(5) Kasselrij (rechtsgebied van een stad) - door het woord kasselrij beteekenen wij eene zeker getal van aan elkander palende, en met elkander vereenigde kerspels, dewelke tot eene en dezelfde vierschaar, als onder eene hoofdplaats behooren, onder elkander een maatschappij hebben opgerecht, en haare raadslaagen, lasten, en wapenen samen-voegen. (Uit "Verheerlijkt Vlaandre" van Sanderus).

Sa majesté me permet de faire tirer son portrait en grand par le peintre le plus habile de cette cour pour vous l'envoyer m'ordonne en même temps que son habillement soit exactement copié de celui de dentelles que vous avez présenté à Sa Majesté afin que ce portrait ainsij revêtu et placé dans la sale de vos délibérations y soit un monument précieux et rende un témoignage illustre tant de votre attachement respectueux pour notre auguste Souveraine que de sa Roijale propension et gratitude.

Il me reste, Messieurs, qu'à vous féliciter d'avoir si bien mérité les grâces incomparables de la plus grande Reine et à me congratuler avec vous en bon et zélé patriote, en vous prévenant cependant du retardement de quelques mois que l'ouvrage peut exiger pour être beau et fini; je vous proteste que la diligence ne manquera pas de mon côté, non plus qu'aucune preuve réelle que je puisse vous donner de la haute considération et parfaite estime avec lesquels j'ai l'honneur d'être, Messieurs, votre très humble et très obéissant serviteur, Le duc de Silva Taronca.

Vienne, le 23 février 1744.

Messieurs les députés des ecclésiastiques et Membres de Flandre (6).

Maria-Theresia is dus opgetogen met haar kleed en als tegenprestatie zal ze zich laten portretteren in het kanten kleed, door de beste hofschilder. Het portret moet een exacte kopie zijn van het echte kleed. Het schilderij zal geschonken worden aan de Staten van Vlaanderen om in hun ledenzaal te hangen in het stadhuis te Gent.

De 11e maart antwoordt Gent zeer beleefd:

Monseigneur,

Il a plu à sa Majesté notre très auguste Reine par un effet de sa bonté et magnanimité de nous donner tant de marques de son attention pour notre patrie, et sur tout sommes nous très sensibles de voir par lettre de votre Excellence du 23 février dernier que sa Majesté nous a fait grâce d'accepter l'habit des dentelles fabriqué de ces Païs que son Altesse la Duchesse d'Areberg s'est bien voulu charger du soing de la faire exécuter dans la perfection; ce petit objet est une

Hare Majesteit laat mij toe haar portret te laten schilderen door onze beste hofschilder, en het u op te sturen. Haar kledij moet een exacte kopie zijn van het kanten kleed dat u Haar geschonken heeft. Op die manier zal Haar portret, geplaatst in uw vergaderzaal, een kostbaar kunstwerk zijn, en een vermaarde getuigenis zowel van uw aanbankelijkheid voor onze Keizerlijke Vorstin als van Haar Koninklijke genegeheid en dankbaarheid.

Er rest me nog weinig meer over, Mijne Heren, dan u te feliciteren omdat u zowel de dank van de Koningin verdiende. Als goede patriot kan ik mij daarover, samen met u, alleen maar verheugen.

Ik moet u er evenwel van verwittigen dat het een paar maanden kan duren om een dergelijk kunstwerk af te werken.

Ik verzeker u dat ik van mijn kant mijn uiterste best zal doen. Ik heb de eer te verblijven met de meeste hoogachting, Mijne heren, Uw bereidwillige en nederige dienaar, de hertog de Silva Taronca.

Monseigneur,

Het heeft Hare Majesteit, onze eerbiedwaardige Koningin, in haar goedheid en edelmoedigheid behaagd ons zoveel blijken van haar waardering voor ons land te tonen.

Bovenal heeft het ons getroffen in de brief van Zijne Excellentie van 23 februari laatstleden te vernemen dat Hare Majesteit ons de eer heeft gegund het kanten kleed, gefabriceerd in deze Landen en dat Hare Hoogheid de Hertogin van Areberg tot in de perfektie deed

(6) CLAEYS Prosper, *Mélanges historiques anecdotiques sur la ville de Gand*, 1895, 256-257.

*Afb. 1. Schilderij van Maria-Theresia, Stadhuis Gent
(Verzameling Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent)*

marque de la continuation de notre affection respectueuse et nous ne laissons échapper Monseigneur une occasion pour contribuer à tout ce qui peut être agréable à sa Majesté.

Nous sommes convaincus que votre Excellence s'intéresse pour tout ce qui touche le Pais et comté de Flandres, ce qui nous fait prendre la liberté de la prier de faire connaître à sa Majesté la droiture de nos sentiments et que dans toutes les occasions de service nous tâcherons de surpasser toutes les autres provinces comme nous croijons d'avoir fait jusques à présent puisque nous n'avons d'autre guide que notre zèle et attachement à son Roijal service pour mériter l'honneur de sa bienveillance.

C'est dans ces circonstances, Monseigneur, que nous soutiendrons l'idée favorable que votre Excellence a bien voulu donner en notre égard à sa Majesté et nous la prions de la vouloir continuer et d'être assurée que nous avons l'honneur d'être d'une parfaite vénération et profond respect.

A son Excellence le Duc de Sylva Taronca, président du conseil suprême à Vienne. (7).

Maria-Theresia wordt geprezen om haar groothartigheid en haar goedheid het geschenk te aanvaarden, en nogmaals wordt zij verzekerd van de afhankelijkheid van Vlaanderen en zijn ijver om de andere provinciën te overtroeven in dienstbaarheid.

Het portret wordt geschilderd, maar kan niet onmiddellijk opgestuurd worden omdat in 1745 de Zuidelijke Nederlanden in Franse handen komen, tot na de vrede van Aken. Het is een ellendige tijd, en als de Oostenrijkse troepen op 3 februari 1749 Gent binnenkomen worden ze, zoals trouwens elders in het land, als ware bevrijders begroet.

In de daaropvolgende maand mei wordt het schilderij naar Gent gebracht, zoals we lezen in de brief van hertog Silva de Taronca van 8 mei 1749.

Messieurs,

Par ma lettre du mois février 1744, en vous assurant de la Roijale acceptation et gratitude du présent des dentelles que par mains de Madame la Duchesse d'Areberg et ensuite les miennes vous eûtes l'honneur de présenter au pieds du throne, je vous annonçai en même temps la singulière faveur que l'Impératrice Reine vous destinait, en m'ordonnant de faire faire son portray vêtu des

uitvoeren, te aanvaarden.

Dit kleinood is een teken van onze voortdurende genegenheid, en we willen geen enkele gelegenheid laten voorbijgaan, Monseigneur, om bij te dragen in alles wat Hare Majesteit lief is.

We zijn ervan overtuigd dat Zijne Excellentie begaan is met alles wat raakt aan het land en het Graafschap Vlaanderen. Daarom zijn wij zo vrij u te verzoeken Hare Majesteit kennis te geven van onze rechtgeaarde gevoelens.

Telkens als er op ons beroep wordt gedaan, zullen we trachten alle andere provincies in de schaduw te stellen, zoals naar we menen tot nog toe het geval was. Wij hebben immers geen andere drijfveer dan onze gehechtheid en dienstwilligheid voor Hare Koninklijke dienst, dit teneinde de eer van haar welluikendheid te verdienen.

Het is in deze omstandigheden, Monseigneur, dat we de gunstige voorstelling die Zijne Excellentie van ons heeft willen geven bij Hare Majesteit, staande houden.

Wij smeken haar dit te bestendigen en verzekeren haar van onze eerbied en ons respect.

Mijne Heren

In mijn brief van de maand februari 1744 verzekerde ik U van de Koninklijke genoegdoening met het kanten geschenk dat U, door de handen van mevrouw de Hertogin van Areberg en vervolgens door de mijne aan de troon kon aanbieden.

Tegelijk stelde ik U op de hoogte van de uitzonderlijke gunst welke de Keizerin U verleende door mij te gelasten met het

(7) *Claes Prosper, Ibidem, 257-258.*

mêmes dentelles afin qu'étant colloqué dans votre chambre d'assemblée il serve à jamais de monument de son Auguste et maternelle bénignité envers vous Messieurs et toute sa province de Flandres et d'encouragement à toutes nos manufactures en général aux pais-bas. J'ay maintenant l'honneur de vous dire que non obstant les accidens, qui ont retardé des souverains commandemens, en aient reçu des nouveaux par cette expédition j'en ay chargé monsieur Schmidt major du régiment d'Aremberg et le conseiller Habbot qui doivent remettre ce portray à madame la duchesse par les mains de laquelle vous parviendra cette précieuse distinction.

Votre zèle et fidélité, Messieurs, vient encore d'éclater dans le prompt accord des généreux subsides qui dans les présentes conjonctures sont et seront plus que jamais nécessaires au bien de votre province et des autres lequel est et sera constamment le même que le bien du Royal service et l'objet de soins vraiment maternels de sa Majesté; sur quoi je dois me rapporter à ce que de par l'Impératrice et Reine vous sera dit par le gouverneur général qui la représente et qui a ses souveraines instructions, heureux si je puis en exécution d'icelles, dont je met trouve si avantageusement chargé, vous persuader en même temps que bien que rival de votre zèle je suis étroitement uni d'intérêts à votre province, étant véritablement pénétré d'estime et vénération pour un corps d'Etats aussi respectable et aiant constamment l'honneur d'estre

Messieurs, votre très humble et très obéissant serviteur, Le Président duc de Silva Taronca.

Vienne ce 8 maij 1749.

Messieurs les députés ecclésiastiques et membres de flandres (8).

doen maken van haar portret, afgebeeld met datzelfde kantwerk.

Dit omdat het, hangende in Uw vergaderzaal, eeuwig zou getuigen van haar doorluchtige en moederlijke goedaardigheid tegenover U, Mijne Heren, en tegenover de Vlaamse provincie en als ondersteuning van al onze manufacturen in de Nederlanden.

Nu valt mij de eer te beurt U te melden dat, niettegenstaande de voorvallen die het uitvoeren van de vorstelijke bevelen vertraagd hebben, ik inmiddels nieuws vernomen heb. Ik heb mijnheer Schmidt, majoor van het Regiment d'Aremberg en Raadslid Habbot belast met het overhandigen van het portret aan mevrouw de Barones, die U dit kostbaar geschenk zal geven.

Mijne Heren, Uw trouw en toegewijdeheid werd opnieuw duidelijk met het snel toekennen van milde bijdragen, die in de huidige situatie meer dan ooit nodig zijn voor het welzijn van uw provincie en van de andere provincies. Hun belang zal altijd overeenstemmen met het belang van de vorst en het onderwerp vormen van de moederlijke zorgen van Hare Majesteit.

Dit moest ik U zeggen van de Gouverneur-Generaal, in naam van de Keizerin en Koningin, die bij vertegenwoordigt en van wie hij zijn vorstelijke instructies krijgt. En ik voel mijn geflatteerd met deze opdracht.

Ik kan U op het hart drukken dat ik, niettegenstaande ik konkurreer met Uw toegewijdeheid, ik zondermeer deel in de belangen van uw provincie. Ik ben immers werkelijk doordrongen van waardering en eerbied voor zo een achtenswaardige Statenvergadering.

Mijne Heren,

*Uw nederige en onderdanige dienaar,
De voorzitter, hertog de Silva Taronca.*

De tekst meldt dat het schilderij onderweg is, en dat het langs de hertogin d'Arenbergh ter bestemming zal worden gebracht. Ondertussen wordt nog eens de lof gestoken over de trouw van de provincie, die onmiddellijk akkoord ging met de grote subsidies die haar gevraagd werden. Vlaanderen wordt verzekerd van de werkelijk moederlijke zorgen van hare Majesteit.

Het portret wordt toegeschreven aan **Martin Von Meytens**. Hij heeft de keizerin zittend afgebeeld, het kanten kleed op een roze achtergrond. Von Meytens werd geboren te Stockholm in 1695 en was woonachtig te Wenen vanaf 1726. Hij stierf in 1770. In 1759 werd hij benoemd tot directeur van de academie van Wenen.

A. Siret, in zijn 'Dictionnaire historique des peintres de toutes les écoles', schrijft op p. 208:

Duitse school

Martin Von Meytens, zoon van Pierre-Martin, geboren in 1695 te Stockholm, overleden in 1770.

Aard: portret en geschiedenis.

Leerling van zijn vader. Studeerde in Holland en vervolmaakte zich in Italië. Overleden in Wenen, waar hij hofschilder van de keizer was en directeur van de Akademie voor Schone Kunsten.

Ouderlingenportret - Dresden

Zelfportret - Wenen

Koos Van Dijk als voorbeeld; schilderde eerst met brandverf, later met olieverf.

Uitmundend inkarnaat.

Andere kunstwerken van Maria-Theresia met het kanten kleed

Er bestaat nog een portret van Maria-Theresia met het kanten kleed: het bevindt zich in het kasteel van Schönbrunn te Wenen en wordt ook toegeschreven aan Von Meytens. De keizerin staat rechtop. Het kleed ontplooit zich in zijn volle omvang en toont beter de sleep.

Van dit portret bestaat er een heliogravure, toegeschreven aan J. Blechinger van Wenen. Ze is te zien in een werk van Dr. M. Dreger 'Entwicklungsgeschichte der Spitzen' (Wenen, 1910).

Er is ook een gravure van Gröh. Door de andere techniek wordt hier het karakter van de kant wat veranderd, maar dit laat toe de tekening beter te ontcijferen.

Van het portret te Gent is kort na zijn aankomst een kopie genomen voor Brugge. Een Vlaams schilder, Matthijs de Visch, geboren begin 18^e eeuw in het Veurnese, werd door de stad Brugge gevraagd een kopie te gaan nemen, wat hij met een merkwaardig talent deed. Hierover lezen we het volgende:

Den onderschreven Matthijs de Visch presenteert aen mijne Eerweerde Edele weerde ende voorsienigh heeren de Gbedeputeerde van de staeten van vlaenderen te schilderen binnen de stadt van Ghendt ter plaetse an hem te designeren, eene copie van het origineel portraict van haere Kijserlijcke ende Conincklijcke majesteijt, berustende ten buijse van mijn heere den Baron van buyse, in alles gbelijck aan het origineel voor de somme van ses hondert guldens courant, verclaerende dat indien de gbesejde copie niet behoorelijck en quaeme te gbelijcken, ende bij de gbesejde heere ende experte voor sulcx niet en wierde aensien, bij de selve copie aen sikh selven sal houden sonder eenigh verghelt, actum binnen Ghendt den eersten Juny 1749 ende was onderteckent

Matthijs de Visch,

De presentatie bij de vooraenstaende submissie ghedaen is gbeaccepteert ter vergaedinghe binnen den stadtbuysse van Ghendt den 1en Juny 1749 ende was ondertecent. J.B.J. Ameye (9).

(9) Rijksarchief te Gent: Staten van Vlaanderen nr. 882, f° 57)

*Afb. 2. Schilderij van Maria-Theresia in Schönbrunn door Martin Von Meytens
(Copyright : Kunsthistorisches Museum, Wien)*

Eveneens in het Rijksarchief, Staten van Vlaanderen, nr. 887, f° 300 vinden we dat in 1750 Matthias de Visch zich beklaagt dat hij te weinig heeft gevraagd voor de 2 kopies die hij heeft uitgevoerd van het origineel portret van Maria-Theresia. Hij heeft er meer dan de helft meer tijd aan besteed dan hij gerekend had. Hij krijgt voor ieder portret 900 gulden. Eén is bestemd voor de ledenkamer binnen het stadhuis te Brugge, één voor de ledenkamer van het landhuis van het Brugse Vrije.

Volgens P. Claeys (1895) zou zich nog een portret 'en pied' in het bezit bevinden van de graaf van Limburg-Stirum, Hoogpoort te Gent. Dit schilderij, toegeschreven aan een Franse schilder Fabre, zou gemaakt zijn voor de stad Oudenaarde in dezelfde omstandigheden als dat van Gent.

Welke kant?

De voor de hand liggende vraag is nu: in welke kantsoort is het kleed vervaardigd, en waar?

Daarover bestaan verschillende versies. Zekerheid is er niet.

De simpelste, en minst juiste versie is die van Pierre Verhaegen. Hij schrijft in zijn boek 'Les industries à domicile en Belgique - La dentelle et la broderie sur tulle' in een voetnoot op blz. 111:

Gand fut un centre célèbre pour la fabrication de la Valenciennes et la dentelle qu'exécutaient ses ouvrières et ses béguines était connue sous le nom de 'dentelle de Gand'. La renommée de la dentelle de Gand était si grande, au 18e siècle, que l'impératrice Marie-Thérèse exprima le désir, en 1743, d'en posséder une robe entière. Le 16 juillet de cette même année, le Etats de Flandre décidèrent, à l'unanimité des voix, d'offrir à la princesse une robe de dentelles de 25.000 florins et d'en payer les frais avec le produit des impôts du canton de Gand. Un an plus tard la robe était achevée; Marie-Thérèse en exprima toute sa satisfaction aux Etats de Flandre et leur envoya son portrait, où elle était représentée revêtue de la robe en question. Ce portrait est conservé à l'Hôtel de Ville de Gand, dans la salle des scéances du conseil communal.

Gent was een vermaard centrum voor de fabricatie van Valencienneskant. Het kantwerk dat de arbeiders en begijntjes maakten, was gekend als 'Gentse kant'. De faam van de Gentse kant was in de 18e eeuw dermate dat keizerin Maria Theresia in 1743 de wens uitte er een compleet van te bezitten. Op 16 juli van datzelfde jaar beslisten de Staten van Vlaanderen, bij éénparigheid van stemmen, aan de prinses een kanten kleed te schenken van 25.000 gulden. De kosten zouden gedelgd worden met de belastingsgelden van het Kwartier van Gent.

Het jaar daarop was het kleed af. Maria-Thérésia liet haar welbehagen aan de Staten van Vlaanderen kennen en stuurde hen haar portret waarop ze afgebeeld wordt gekleed met het kanten kleed in kwestie. Dit portret wordt bewaard in het Stadhuis in de Raadszaal.

Men kan in 1744 niet spreken van 'Gentse kant', want dit is een kantsoort die haar ontstaan pas kende in het midden van de 19^e eeuw. Zr. Virginie Vrancken van de Visitatie kreeg er een uitvindingsoktrooi op in 1852 voor een termijn van 15 jaar. Dit oktrooi erkende de Gentse kant officieel als exclusief produkt van de Sint-Jozef Armenschool van de EE.ZZ. van O.-L.-V. Visitatie. Weldra werden de Blauwe Meisjes die sinds 1805 ook onder bevoegdheid van de Zusters van de Visitatie stonden, mee ingeschakeld bij het vervaardigen van de Gentse Kant (10).

Het was Aartshertogin Maria Hendrika die ter gelegenheid van haar huwelijk met Hertog Leopold (later Leopold II) van de stad Gent in dit soort kant een geschenk kreeg in 1853. Het was een kleed met sjaal, hoofddekseel en zakdoek. De naam 'duchessekant' zou hier zijn oorsprong vinden.

(10) Broeckhove, De Gense kant, 1973, p. 10.

De Gentse Kant was een kant in verschillende delen gemaakt met de technieken van het fijne bloemwerk. Deze delen werden naderhand samengevoegd tot één geheel door middel van een netwerk van verschillende structuur. Het geheel kon een willekeurige vorm en willekeurige afmetingen bereiken. In het oktrooi wordt de nieuwe kantsoort volop genoemd: 'dentelle de Gand à réseau varié'. Tekeningen ervoor werden gemaakt door Fr. Vandersypt, leraar tekenen aan de 'Bijzondere school voor tekenkunde voor nijverheid en geweefsel' te Gent (11). Mevr. Risselin-Steenebrugen typeert de Gentse kant als volgt:

La dentelle de Gand est un compromis entre la Valenciennes telle qu'elle se pratiquait au 19e siècle dans certains centres flamands et l'ancienne technique des dentelles de Flandre ou de Bruxelles. De même que dans la Valenciennes, les ornements sont exécutés en un toilé très serré, animé d'ajourages, sans fil de contour et ils se détachent sur un fond de mailles carrées emprunté à la Valenciennes d'Ypres; mais chaque fleur est fabriquée séparément d'après le procédé des fils coupés et le fond, réalisé après coup, est accroché au pourtour des motifs selon la technique des dentelles de Flandre ou de Bruxelles et comme dans la dentelle de Bruxelles, un mince relief tissé ou 'rank' relève ça et là un motif dans les pièces particulièrement soignées (12).

De Gentse kant vormt een kompromis tussen Valencienneskant, zoals deze in de 19e eeuw in een aantal Vlaamse centra werd gemaakt, en de oude techniek van Vlaamse of Brusselse kant.

Zoals bij Valencienneskant worden de versierselen uitgevoerd op een dicht weefsel, versierd met ajourmotieven, zonder omtrekdraad. Zij tekenen zich af op een achtergrond van vierkante steken ontleend aan de Valencienneskant van Ieper.

Maar elke bloem wordt afzonderlijk gemaakt, volgens het procédé van afgeknipte draden. De achtergrond, die nadien wordt uitgevoerd, wordt aan de omtrek van de motieven gehecht volgens de techniek van de Vlaamse of Brusselse kant. Een fijn geweven reliëf of 'rank' geeft hier en daar een motief weer in de uiterst verzorgde werkstukken.

De kantsoort kende een vroegtijdig einde na de dood van haar uitvindster. Ze is slechts gedurende de korte periode van 15 jaar gemaakt geweest, en dan nog exclusief bij de Zusters van de Visitatie in de Onderstraat te Gent, al ging haar reputatie tot ver over de landsgrenzen.

Wel is het waar dat men te Gent reeds vroeg Valencienneskant maakte, zeker na 1774 bij de Blauwe Meisjes.

M. Broekhove schrijft in zijn uitgave 'Gentse kant' (blz. 9).

"Door een nieuw 'reglement van inwendige orde', door de wetgevers in april 1774 uitgevaardigd, weten we dat het onderricht in hoofdzaak op het aanleren en het beoefenen van het kantwerk was afgestemd. Alle kinderen, onafgezien hun leeftijd, moesten in de zomer om vijf en in de winter om zes uur opstaan. Na het morgengebed, de mis en het ontbijt (al rechtstaande) gingen ze onmiddellijk naar de werkscholen tot de middag. Na de tijdspanne 's middags van dertien tot veertien uur, voor het onderricht in lezen en het schrijven, keerden ze weer tot de werkscholen. Het art. XVII zegt: 'de kinderen zullen voortaan moeten werken Valencyne kanten'. Het volgend artikel XVIII bepaalt het peil: 'de kleinsten zullen vijf, de middelbare zeven en de groten negen uur per dag aan het kantkussen vertoeven'.

(11) M. Broeckhove, Ibidem, p. 16.

(12) Bulletin des musées royaux d'Art et d'Histoire, Bruxelles, T 50, 1978)

De wil van de wethouders tot het verplicht vervaardigen van Valencienneskant in de Blauwe Meisjesschool vindt een verklaring in het feit dat Gent in die jaren vermaard was in het vervaardigen van 'de la Valenciennes'. Trouwens ongeveer dertig jaar vroeger, in 1743, hadden de Staten van Vlaanderen aan keizerin Maria-Theresia in principe een kleed in dito kant geschonken (13).

(M. Broeckhove steunt zich voor dit laatste gezegde op Pierre Verhaegen en Prosper Claeys).

Natuurlijk waren het niet alleen de Blauwe Meisjes die Valenciennes maakten. De fabriekatie ervan moet aanzienlijk geweest zijn te Gent en van zeer goede kwaliteit. J. Savary schrijft erover (in 1765):

'elles sont un peu moins serrées et moins chères que les vraies, mais à peu près égales en beauté' (14). *'bij is een ietsje minder vast en goedkoper dan de echte, maar nagenoeg even mooi'*.

Indien een Gents weeshuis meegewerkt heeft aan het vervaardigen van het kleed van Maria-Theresia, zijn het de Rode Lijvekens geweest. Inderdaad, in 'Inventaire archéologique de Gand', oktober 1902, schrijft V. De Muynck dat de hertogin d'Arenberg 's'en remit, pour la confection des dentelles, aux orphelines gantoises dites les corsets rouges'.

Maar, zegt L. Paulis, die in 'le passé de la dentelle belge' een grondige studie van zeven bladzijden wijdt aan 'La Robe de l'Impératrice Marie-Thérèse' - het kleed is inderdaad een meesterwerk, deze zeven bladzijden waard - de auteur spreekt van 'la confection des dentelles' en niet van 'la confection de la robe'.

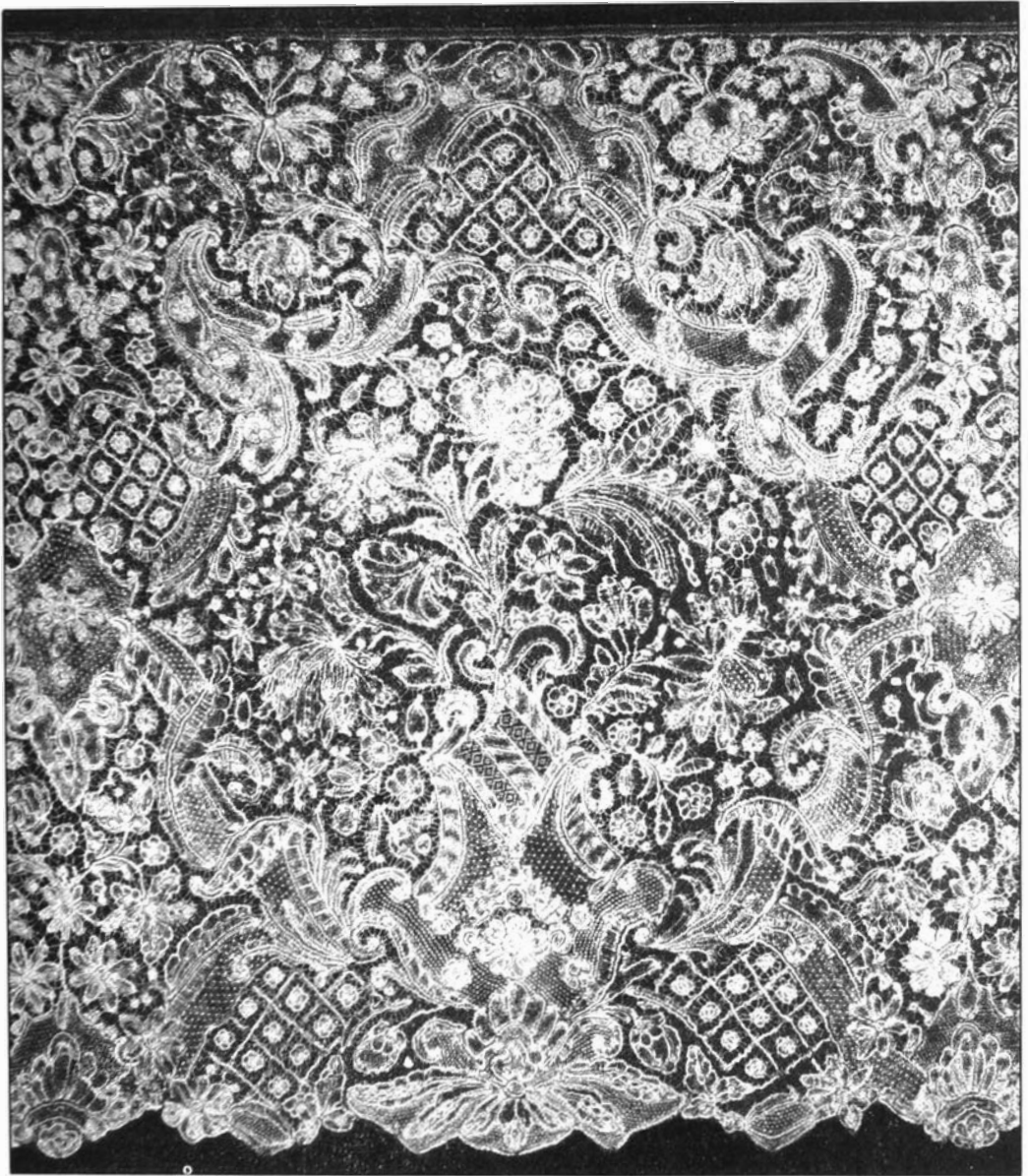
Het is weinig waarschijnlijk dat één weeshuis in zo korte tijd een zo belangrijke bestelling had kunnen uitvoeren. Trouwens, schrijft M. Risselin-Steenebruggen in het 'Bulletin des Musées Royaux', wegens de technische beperkingen van de Valencienneskant zou het onmogelijk geweest zijn een kleed te maken in deze kantsoort. Een kantsoort met doorlopende draden is beperkt in de breedte, en men kan er geen stukken in maken waarvan de vormen variëren en waarvan de afmetingen relatief groot zijn. Wat meer is, als we het kleed bekijken op de verschillende portretten, zien we dat de kant alle kenmerken draagt van de Brusselse kant (zie afb. 3), waarvan de techniek zich wel leende tot het maken van stukken op vorm.

L. Paulis is zeer voorzichtig, maar competent in haar gissingen. Zij vergelijkt de schilderijen, de heliogravure en de gravure, en vindt wel enkele verschillen. De vliegende insecten en vlinders bijvoorbeeld, zo kenschetsend voor de Brusselse fabriekatie, vindt men wel op het schilderij in Schönbrunn, maar niet te Gent. De gravure heeft zekere bloemmotieven verzwaaard zodat ze meer het uitzicht krijgen van naaldwerk. Maar deze kleine verschillen wegen niet op tegen de grote gelijkenissen die bewijzen dat de kunstenaars de kant eerlijk hebben willen weergeven. Oorspronkelijk dacht men dat van het kleed niets meer was overgebleven. Maar L. Paulis meent met grote zekerheid resten van het kleed te herkennen in een doopkleed dat in 1906 tentoongesteld was in een tentoonstelling te Wenen.

Het doopkleed behoorde toe aan de prinselijke familie Kinsky. Een lid van deze familie was kanselier gedurende het rijk van Maria-Theresia. Het doopkleed is gemaakt met stukken kant 'joint quelque peu au hasard et ne se raccordant pas conformément à un dessin d'ensemble', zegt Paulis. Maar de verschillende delen tonen niet alleen een analogie met de motieven uit het kleed van Maria-Theresia,

(13) Broeckhove M., De Gentse kant, 1973, p. 10.

(14) Les vraies Valenciennes werden alleen te Valenciennes gemaakt. Alle fabriekatie er buiten noemde men 'des fausses Valenciennes'.

DENTELLE DE BRUXELLES
XVIIIe siècle

BRUSSELSCH KANT
XVIIIe eeuw

maar een werkelijke identiteit. Daarover vindt men in 'l'Almanach des Négociants' van ongeveer dezelfde tijd een bemerking, dat de fabrikanten nooit twee maal dezelfde tekening uitvoerden, tenzij op tentoonstelling. En men mag er zeker van zijn, aldus Paulis, dat de exclusiviteit van de tekening van het kleed strikt gerespecteerd werd.

In het doopkleed vindt ze 'la présence de réseaux différents parmi lesquels le fin drochel bruxellois, de reliefs précisant la plupart des contours, de mailles de fantaisie, d'un 'toile', d'une grande délicatesse et très régulier. Tous caractères qui peuvent être attribués à la belle fabrication bruxelloise de l'époque'.

Ze vraagt zich dus af: moet men de uitvoerders van dit meesterwerk wel in Gent zoeken?

Ze vindt in het kleed verschillende stukken met hun eigen karakter:

- het kleed met zijn grote tekening;
- een pèlerine met lichtere versiering: takjes als zaaimotieven op een traliegrond;
- deze pèlerine is afgeboord met een kantsoort die men ook in de accessoires terugvindt: versiering van het corsage, ruche, onderkant van de mouwen, enz. Hierin herkent ze het uitzicht van de Mechelse kant van dezelfde tijd.

Ze vraagt zich af of het kleed niet het resultaat is van de samenwerking van verschillendé kantcentra.

De wens van de keizerin was niet dat het kleed gemaakt werd in 'le quartier de Gand' (dat wel de rekeningen betaalde), maar 'dans le pays'. Voor deze veronderstelling van samenwerking pleit mede het feit dat de afwerking in zo korte tijd gebeurde. Al is het mogelijk dat men al enige tijd aan het kleed bezig was op het ogenblik van de tussenkomst van de Raad van Vlaanderen, vermits de keizerin zelf reeds aan de hertogin d'Arenberg gevraagd had haar zulk een kleed te bezorgen.

L. Paulis besluit dat niets de Gentse afkomst van het kleed bewijst, en dat niets afbreuk doet aan haar veronderstelling dat de hertogin d'Arenberg zich tot haar Brusselse leveranciers heeft gewend voor het maken van het kleed: noch de uitvoering, noch de tekening.

Marie-Risselin-Steenebrugen voegt er wel aan toe dat in de 18^e eeuw ook in Gent kant werd gemaakt 'façon Bruxelles'.

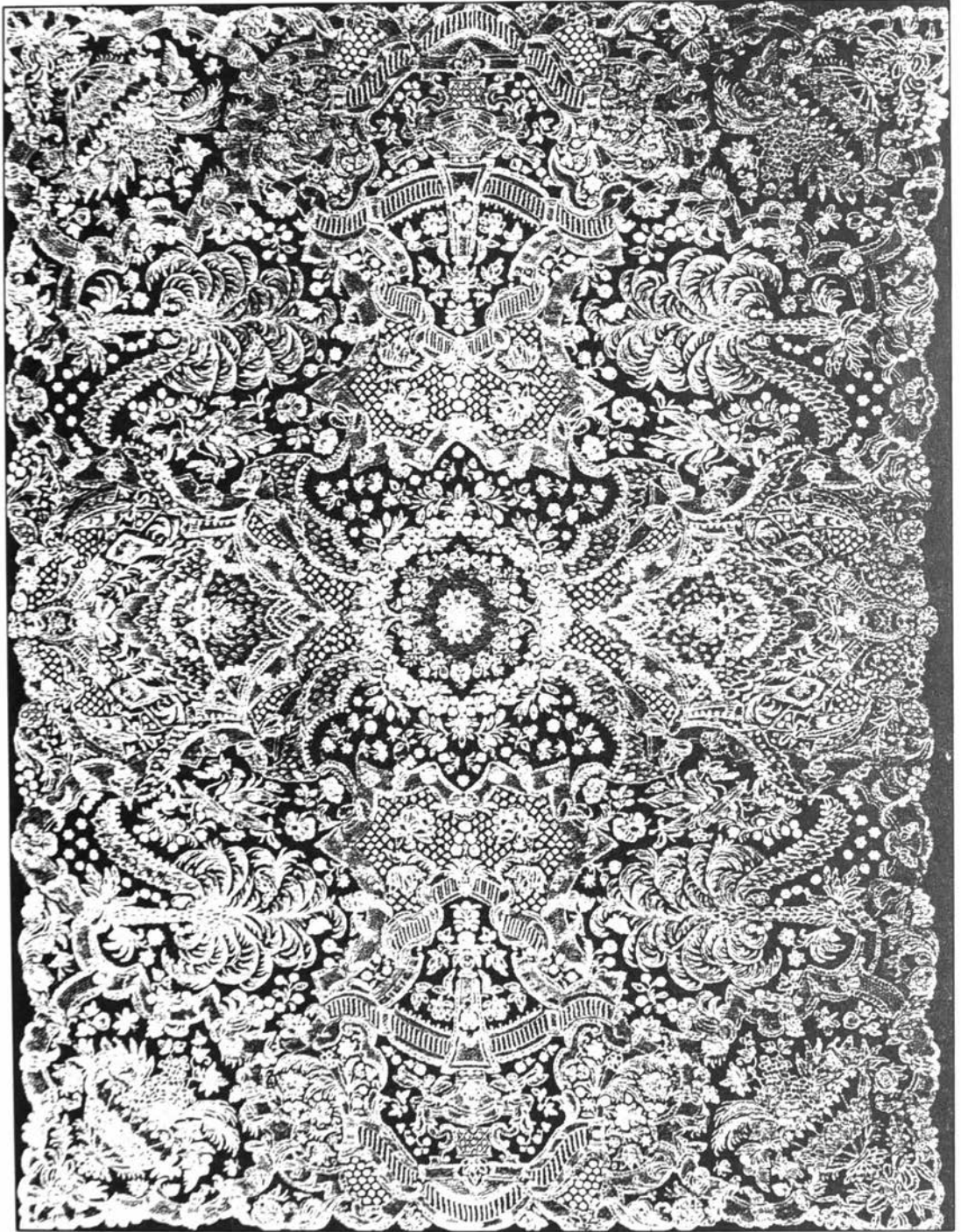
Ze maakt de vergelijking van het kleed van Maria-Theresia met een voetkleed in Brusselse kant dat behoort tot de kollektie van het museum te Brussel (afb. 4).

In 'Trois siècles de Dentelles' lezen we blz. 387:

La parenté de style qui existe entre la pièce de nos musées et la belle robe offerte en 1744 à Marie-Thérèse s'impose dès le premier coup d'oeuil. De part et d'autre, nous trouvons ces grands palmiers d'un effet particulièrement décoratif issus d'un chevron se détachant partiellement sur un fond de brides, de larges fleurages, une prodigieuse variété de texture, des insectes et des fleurs et cette allure gracieuse sans mièvrerie qui convient aux grandes pièces.

Het verwantschap van stijl dat bestaat tussen het stuk in onze musea en het mooie kleed aangeboden in 1744 aan Marie-Theresia valt op het eerste gezicht op. Hier en daar vinden we de grote palmbomen met een partikulier decoratief effect ontsproten uit een weefsel dat zich gedeeltelijk losmaakt uit een grond van ranken, de brede bloemwerken, de buitengewone verscheidenheid van weefsel, de insecten en bloemen en de bevallige allure zonder overdrijving die eigen is aan grote stukken.

Het is een sterke bevestiging voor wat het gebruik van Brusselse kant betreft in de uitvoering van het kleed.

Abr. 4. Risselin-Steenebrugen Marie,
Trois siècles de Dentelles aux musées royaux d'art et d'histoire.

Besluit

Wat er ook van zij, feit is dat het kleed een meesterwerk was van dit specifieke ambacht uit de lage landen, het kantwerk. En wie er ook aan gewerkt heeft, personen uit Brussel, Gent, Mechelen of waar dan ook, aan hen brengt het schilderij, dat nog altijd een ereplaats bekleedt in het stadhuis te Gent, een blijvende hulde.

BIBLIOGRAFIE

- Spectrum Encyclopedie, Encyclopedie Britannica.
- PROSPER CLAEYS. Mélanges historiques et anecdotiques sur la ville de Gand, 1895.
- ONS HEEM. Tweemaandelijks tijdschrift, Kantnummer Jg 28,6, 1974.
- L. PAULIS. Pour connaître la dentelle.
- L. PAULIS. Le passé de la dentelle Belge.
- M. BROECKHOVE. De Gentse Kant, 1973.
- PIERRE VERHAEGEN. Les industries à domicile en Belgique - La dentelle et la broderie sur tulle, 1902.
- M. RISSELIN-STEENEBRUGEN. Trois siècles de Dentelles aux musées royaux d'art et d'histoire, 1980.
- M. RISSELIN-STEENEBRUGEN. A propos de la 'dentelle de Gand' et de deux robes précieuses: évolution de la 'Valenciennes' en Flandre; Bulletin des musées royaux d'Art et d'Histoire, Bruxelles, T 50, 1978.
- Rijksarchief te Gent, Stadsarchief te Gent.

Lieve LEVEUGLE

BUITENLANDSE KONTAKTEN

MUSEO DELLE ARTI E TRADIZIONE POPOLARI DEL GARGANO

Als lid van de SIEF heeft onze Bond meerdere malen duurzame contacten gelegd in het buitenland (1). In september '84 bezochten wij het Museo delle Arti e Tradizioni Popolari del Gargano "G. Trancredi" te Monte Sant Angelo in Italië waar wij namens de Bond onderhandelden met de directeur van het Centro Studi Garganici, de Heer Matteo di Sabato, en met de bibliotecaria Dr. Laura Giuffreda Roberti. Deze bespreking leidt tot een uitwisseling van publikaties en ruil met het prachtige tijdschrift "Garganostudi" en wederkerige kennismaking met activiteiten en museologisch inzicht. Wij mochten voor onze bondsbibliotheek in dank heel wat publikaties in ontvangst nemen waaronder *Introduzione al Museo delle Arti e Tradizione Popolari del Gargano* met voorwoord van Prof. Giovanni Batista Bronzini van de universiteit van Bari; Michele d'Arienzo: *110 anni di cultura musicale il complesso Bandistico di Monte S. Angelo (1871-1981)*; Orlando Giuffreda: *Monte Sant Angelo tra XVe-XIe sec. Storia numismatica*; Giuseppe Piemontese: *Architettura Rurale e Insediamento Rupestri del Gargano*; Marco Trotta: *Società e Cultura Contadina Nei Proverbi di Monte S. Angelo*.

(1) SIEF = Société internationale d'Ethnologie et de Folklore - cf. R. v.d. Linden, Kongres van de International Society for European Ethnology and Folklore - O.V.Z. - LVII, 1982, 233-235.

Het museum is ondergebracht in het gerestaureerde middeleeuwse Franciskanklooster, door het gemeentebestuur omgebouwd tot een uniek regionaal volkskundig museum voor het Garganogebied onder leiding van Prof. Bronzini. De belangrijkste kollekties van Giovanni Tancredi (1872-1948) zijn er ondergebracht. Op het gelijkvloers: landbouwalaam, werktuigen en allerlei gereedschap, landbouwteelten, bijenteelt, diergeneeskunde, maalterij voor graan en olijven, strobewerking, enz. Op de eerste verdieping: volksdevotie, waarin overwegend de bedevaarten naar de eeuwenoude grot van de aartsengel Michael in voorkomen, de evolutie in de uitbeelding van de Engel Michael door de tijd heen, enig in zijn soort; verder de levenscyclus van wieg tot graf, volkseneeskunde, huiselijk leven, huisweverij, kunstambacht, klederdrachten, enz.

Op de tweede verdieping: de bibliotheek, fototeek, diateek, film- en diskoteek. Op de binnenkoer zien wij een nauwkeurige rekonstruktie van de primitieve woning van de bergbewoner bij middel van een opstapeling van bergstenen tot een iglovormig geheel. Dit museum heeft een levend karakter door de beschikbare ruimte die de bezoekers niet hindert. De audiovisuele instalatie bij iedere zaal is van hoge didaktische waarde voor de kennismaking van het volksleven in een toeristisch nog niet zo ontsloten gebied. Gekende Italiaanse volkskundigen getuigen voor het enorme belang van dit museum door het samenbrengen van alle componenten van het Gargaanse volksleven. Het spreekt voor zichzelf dat wij niet alles kunnen vernoemen wat wij er aan historische dimensie, ekologisehe gegevens, mensengemeenschap en haar uitingen, woonkultuur, voeding, religie, arbeid, ontspanning, en noem maar op, kunnen weergeven.

Wij besluiten met te zeggen dat het landschap van Monte Sant Angelo en zijn bewoners te vergelijken zijn met een schitterende katedraal waaraan de mens eeuwen en eeuwen heeft gebouwd. Het museum leert ons dat men meer moet doen dan alleen maar rustig verzamelen; de maatschappelijke taak mag niet worden verwaarloosd; het moet de bezoekers sensibilizeren voor bepaalde waarden uit het verleden en hen daarvan bewust maken, zodat hij zich aan deze kultuurhistorische elementen gaan verrijken.

Het Garganogebied is prachtig. De Monte Sant Angelo heeft een uiterst boeiend verleden. De diaspora van de kristenheid uit het Oosten trok door deze streek. De eeuwenoude kultus rond de engel Michael waarvan verschijningen zijn opgetekend op 4 mei 490, 29 september 492 en 493 heeft tot eeuwenoude pelerinages geleid die heden nog voortbestaan. De basiliek en de verschijningsgrot waaraan een Benediktijnerklooster is verbonden, is een merkwaardige stenen getuigenis voor de volksdevotie.

Als slotbeschouwing durven wij zeggen dat het museum van Monte S. Angelo een schoolvoorbeeld is hoe etnologie en volkskunde in een geheel museologisch kunnen worden samen ondergebracht.

A.G. Homblé

Henri Vannoppen doktoreert

Op 14 nov. '84 (dag van ons 4de Colloquium, zie p. 198) doktoreerde Henri Vannoppen (zie huidige jaarg. p. 98) aan de katolieke Universiteit te Leuven met het onderwerp **Van twee kerkdorpen tot stadsgewestgemeente : Erps-Kwerps 1776-1976** in de sektie Geschiedenis. Het Bestuur feliciteert onze medewerker zeer oprecht. Zelden weerklonk zo menigmaal en regelmatig de term "volkskunde" als bij deze verdediging. In een volgend nr. komen wij daar uitvoerig op terug!

R.L.

HOE KWAMEN KAREL C. PEETERS EN JOZEF WEYNS TOT DE VOLKSKUNDE?

Een halve eeuw lidmaatschap van de K.B.O.V., ervaring en contacten met volkskundigen uit die periode (o.a. met Cl. V. Trefois) hebben me geleerd dat één persoon of een toevallige gebeurtenis de aanleiding kunnen geweest zijn om te belanden in de studie van het volksleven, of als hobby, of als vrijetijdsbesteding, of als men van de wetenschap, die discipline als hoofdbezigheid beoefent.

Naar aanleiding van de Kramiekuitzending op 14 oktober 1984 van Marc Van Poucke met Professor Stefaan Top stelt de interviewer de vraag aan mevrouw dr. K.C. Peeters als zij de eerste Kramiek krijgt: hoe is professor Peeters gaan belang stellen in de volkskunde? Het antwoord bevat een verrassing: langs professor Paul de Keyser om, in Gent. Stefaan Top bekent onomwonden, dat hij daar niet van op de hoogte is.

Het antwoord van Mevr. Peeters geldt naar mijn oordeel ook voor Dr. Jozef Weyns. K.C. Peeters en J. Weyns wilden naar 't onderwijs, behoorden tot dezelfde generatie, oefenden hun carrière uit in de geest en de toepassing van heemkunde die dan in het onderwijs als "milieustudie" werd betiteld.

Keren we even naar de jaren 1935 of een tikje vroeger. Het onderwijsprogramma stond in het teken van de milieustudie. De aandacht van de leerlingen van het lager onderwijs werd gevestigd op de mens, levenswijze en milieu. De drie aspecten vormden een eenheid. Ze werden sporadisch behandeld in de klas voor de leervakken: godsdienst, rekenen, moedertaal, aardrijkskunde en natuurkunde, geschiedenis, etc. De leerlingen moesten schriftelijk of mondeling vragen beantwoorden die in de klas werden gesteld, hetzij voor het inoefenen van de leerstof hetzij als huistaak. De thema's hielden verband met wat de leerling kon waarnemen of kon achterhalen, o.a. temperatuur, weergesteldheid; afstand huis naar school; wat en wie ze onderweg ontmoetten; het huis en zijn bewoners, hofsteden; beroepen van de mensen; gewezen oudstrijders van 14-18; de dieren, etc. Kortom, het dorp. Het heem van de leerling was het didactisch materiaal dat gedeeltelijk als middel werd aangewend voor de meerderheid van de leervakken. Het programma en de onderwijsmethode heeft ongetwijfeld invloed gehad op lesgevers en leerlingen. Dr. K.C. Peeters en Dr. J. Weyns zijn hiervan een sprekend voorbeeld.

Leerkrachten die in hun hart de kiem van de heemkunde geërfd hadden of droegen, werden door deze methode begeesterd. Voor velen was het een vruchtbare voedingsbodem om zich aan de heemkunde en de studie van het volksleven in een enge of ruime zin te interesseren en deze als liefhebberij te beoefenen. Bij velen zou het daar niet bij blijven.

De heemkunde zet haar eerste stapjes in de studie van het milieu, te rade gaande bij de geschiedenis, aardrijkskunde, psychologie, plaatsnaamkunde, taalkunde en tal van andere wetenschappen. In de studie werd de nadruk gelegd op "het heem", d.w.z. dat alle facetten van dit heem, hetzij straat, wijk, gemeente, belicht moest worden van uit verschillende onderwerpen, o.a. inwoners, volkstypen, straten, pleinen, huizen, hoeven, fabrieken, kerk, kapelletjes, volkskundige gebruiken, spel, sport, kermissen, etc., etc. Heemstudie was zéér sterk heemgebonden; de mens geplaatst en levend in de rijke waaier van zijn milieu.

Karel Peeters en Jef Weyns zijn langs die weg tot de ontdekking en verkenning gekomen van hun heem, hun Kempen, hun grote heem Vlaanderen.

Begaafd met een kritische geest voelden ze dat ze het verder konden brengen in een vak dat aanleunt bij hun ingesteldheid en ambities. Zo zijn ze beland aan de

Rijksuniversiteit te Gent. Karel Peeters volgde de cursus pedagogie en Jef Weyns kunstgeschiedenis en archeologie. De sporen zijn merkbaar in hun latere loopbaan in verband met de volkskunde. De sociologie en psychologie in de volks-gemeenschap was een dankbaar thema voor Karel Peeters. De volkskunst en mate-riële volkskunde werd het stokpaardje van Jef Weyns. 't Was aan de Rijksuniversiteit te Gent dat beide les volgen bij Prof. Dr. P. De Keyser. Die ontmoeting is voor hen van zeer grote betekenis geweest. Hier werden de eerste contacten gelegd met de studie van het volksleven en haar wetenschappelijke beoefening. Beiden behaal-den de licentie en later een doctoraat. Vergeten we niet dat K. Peeters en Jef Weyns deze studie aan de Universiteit als een bijkomend werk hebben beschouwd. Hier begon het zaadje te kiemen. Vóór en na de IIde W.O. betrok Prof. De Keyser zijn voormannen in de volkskunde via kongressen en landdagen. Beiden werden gezaghebbende sprekers en schrijvers, die hun carrière geëindigd hebben als prof aan de Kat. Universiteit van Leuven en Dr. J. Weyns als konservator van het museum te Bokrijk.

Deze mededeling over "Hoe het groeide bij Dr. Peeters en Dr. J. Weyns" beoogt niet een evangelische waarheid te zijn. Het is een persoonlijke visie van iemand die hen gekend heeft. Graag willen we onze idee over de invloed van de onderwijs-vorm en -plan konfronteren met anderen, want we vermoeden dat uit deze genera-tie van leerkrachten vele elementen zijn gegroeid die zich nuttig hebben gemaakt voor de heem- en volkskunde.

Marcel DAEM

NEDERLANDS BIBLIOGRAFISCH CENTRUM 's GRAVENHAGE. LEIEGOUW. A.M.S.A.B.

Op 22 april 1983 kwam het Nederlands Bibliografisch Centrum (NBC) gevestigd in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage tot stand, die het depot "Brinkman" omvat waarin boeken, verschenen in Nederland en Vlaanderen zijn opgenomen. Het Centrum omvat de boeken die via de normale handelskanalen in Nederland en Vlaanderen verschijnen. Zo ontstaat een hechte verstrengeling van wat in beide landsgedeelten wordt geproduceerd.

Met behulp van het geautomatiseerde katalogizeersysteem PICA worden te titel-beschrijvingen vastgelegd en gepubliceerd in de bibliografie van het NBC. De A-lijst geeft titelbeschrijvingen van in Nederland en Vlaanderen uitgegeven boe-ken en eerste afleveringen en temanummers van tijdschriften. In samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek te Brussel verschijnt jaarlijks de bibliografie van vertalingen van Noord- en Zuidnederlandse werken.

Bij de bibliothekaris van de Rijksuniversiteit te Utrecht zijn nog eksemplaren verkrijgbaar van de bibliografie van Nederlandse proefschriften: deel 2 (1978) IX, 135 p.; deel 3 (1979) VIII, 139 p.

Marita De Sterck (Antwerpen) liet een nederlandstalige vakliteratuur over jeugd-literatuur en jeugdbibliotheekwerk in 1983 verschijnen. Bij "De Leiegouw" Kortrijk verscheen in 1983 Bibliografie van de geschiedenis, taal- en volkskunde van West-Vlaanderen en de Westvlaamse gemeenten" over de periode 1950-1981. XVII, 529 p., prijs 850 fr.

In A.M.S.A.B. (Archief en Museum van de Socialistische Arbeiders Beweging) te Gent publiceert Luc Janssens het Repertorium pers en periodieken 1848-1940. ca. 300 p., prijs 500 fr. Bij het afscheid van J.R. de Groot als bibliothekaris van de Rijksuniversiteit te Leiden verscheen in 83: "Boeken verzamelen". Het omvat 368 pagina's en illustraties. Besteladres: Rijksuniversiteit Leiden - Bibliotheek. In de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent is de 7e uitgave van een biblioteekgids van 48 pagina's gratis beschikbaar.

A.G. Homblé

EEN VERGETEN REDERIJKER EN VOLKSE SCHOONSCRIVVER
UIT DE WESTHOEK

WINOK BOUREL UIT EECKE

Lid van het Vlaams Komitee van Frankrijk

Gewoonlijk neemt men aan dat Ignaas Winok Bourel in 1802 in Eecke geboren werd (1) als zoon van Ignaas Bourel en Katarina Rosalia Caulier (2). Naar het gebruik van die tijd gaf zijn peter de eerste naam "Ignaas" en zijn ouders de tweede voornaam "Winok". Zijn hele leven werd hij echter Winok genoemd en tekende hij al zijn werken met die naam. Tot nog toe werd bij ons weten geen enkel rederijkersgedicht van hem uitgegeven. Alleen zijn naam en faam was bekend.

Bovendien was Winok een schoonschrijver d.w.z. iemand die op de plechtige momenten als huwelijk, jubilea en dood zelf verzen in schoonschrift neerschreef en sierde met jaarschriften. Als schilder verluchtte hij gedichten met volkse motieven als liefdes-engeltjes of figuurtjes van geloof, hoop en liefde, enz. Voor een landman gelden werktuigen uit de hoeve als vlegel en hark, enz. als zinnebeelden. Verder geven wij die volkse versieringen van de gedichten aan bij de beschrijving van de verzen.

Eecke en Caester, gelegen in het Belle-Ambacht (Chatellainie de Bailleul) - Frans-Vlaanderen - van het oude Graafschap Vlaanderen, was een belangrijke kommanderij van de Orde van Sint-Jan van Jeruzalem, Ridders van Malta. Caester was in het begin afhankelijk van de kommanderij Slype aan de Westkust; pas in 1565 werd Caester door de Groot-Prior van de Orde tot zelfstandige kommanderij verheven met ondergeschikte huizen ondermeer te Eecke, Wannezele, Brugge, Ruislede en Gent (3).

De kommanderij Caester bezat cys en renten alsook beschikkingsrecht over tienden te Eecke; het bezat hoog-, midden- en laagrecht. In het Rijksarchief te Kortrijk berust een bundel verslagen over de visitatie van de kommandeur van Caester in de huizen van Brugge, Gent en Waregem. Voor de inboedel van het Tempelhof te Gent is deze archiefbundel van uitzonderlijke waarde (4).

Eecke en Caester zijn buurgemeenten; Caester ligt nu in het kanton Hazebroeck, Eecke in het kanton Steenvoorde. Aan de herberg 'A la Belle-Vue' te Eecke hangt een marmeren gedenkplaat van de V.T.B. (1967) voor de laatste rederijkerskamer in Frans-Vlaanderen, "Verblijders in 't kruis", gesticht in 1542 en opgeheven in 1939 (5).

GEDICHTEN

In 1831 maakte hij een **Lofdig** uytgesproken, en vereert aen den zeer agtbaeren deugdzaemen, rederijken en eerbeglansden jongman Johannes, Josephus Brutsaert landsman binnen Steenvoorde, zig in d'egt verbindende met de deugdbegaefde, eerzaeme, en noyt volprezene jonge dogter, Joanna, Theresia Vanoost (Zie afbeelding 1). De tekst meet 0,44 × 0,56 binnen de lijst (Privé bezit, Steenvoorde). Twee jaarschriften geven het jaartal 1831 aan. Het huwelijksgedicht bevat twee kolommen met verzen en onderaan een vijfstrofisch lied op de wijze "Ik dank

- (1) Gemeentesekretaris in Eecke, Michel Vaesken, denkt dat Winok Bourel geboren is op 9 of 10 vendémaire an II. We danken hem voor deze mededeling.
- (2) Eecke, gemeentehuis, *Registre des décès*, 1880.
- (3) A.G. Homblé: *De Heerlijkheid "De Vlaagt"*
In: *Oostvl. Zanten*, 44 (1969), 1.
- (4) Rijksarchief Kortrijk: Caester. Cahier VI, nr. 6985
- (5) J. van Overstraeten: "De Nederlanden in Frankrijk", VTB 1969

U lieven Godt den heere". Het geheel is versierd met twee harten, doorboord met een pijl, twee duiven met een ring, omkranst met twee takken. Twee vazen met tulpen staan op de beide zijden, midden in een kolom met twee "amors", alsook de woorden *Ecce Amor* en een strik met halmen, een vlegel en een hark. Het stuk is ondertekend: *Winocus Bourel fecit et pinxit in Eecke.*

In 1844 maakte hij een huwelijkslied (zie afbeelding 2) voor Carolus Ludovicus Moraux en Barbara Cecilia Becquaert uit Steenvoorde (6). De titel luidt: *Naemdicht en zegenwensch Uytgesproken en opgedraegen aen de zeer achtbaere en eerbeglansde echtelingen zig in de trouw verbindende binnen het dorp van Steenvoorde op den dag huner Plechtige Bruylofffeest.*

Het blad meet 0,71 × 0,52 binnen de lijst (Privé-bezit Hondegem). Het jaarschrift geeft 1844. Het huwelijksgedicht bevat twee kolommen met acrostichon of naam-dicht op de beide echtelingen en onderaan een vierstrofisch *Maetgezang*. Het geheel is bovenaan versierd met twee rozenruikers; een bloemenkrans en een bloemtuil in het midden en een slingerkrans met jaarschrift 1844. Het stuk is ondertekend *W.J. Bourel composuit en L. Verbaere scripsit.*

NAEMDICHT
EN
ZEGEWENSCH

Uytgesproken en opgedraegen aen de zeer achtbaere en eerbeglansde hier onderschrevene

ECHTELINGEN

*zig in de trouw verbindende binnen het dorp Steenvoorde
op den dag hunner plegtige Bruyloffs-feest
den .. September van den Jaere hieronder uytgebeeld:*

C	arolus Bruydegom gedooft	B	emide Paer gy zult nu
	dat ik op heden		staachen Egaetale zoet
A	lhier den lof vermel'	A	ls oyt een sterveling
	met wel gegronde reden		op de eerde heeft ontmoet
R	aekend het echt verbond	R	oepen wy al te zaem
	twelk gy voor Gods aldaer		leeft lang gy echtelingen
O	p eene lofbaer wys	B	rengt alles by de haerd
	met uwe Wederpaer		wat kan ick (???)ingen
L	iet door Gods Zendeling	A	pollo daelt beneen,
	tzaem hand en hand vervoegen		verlaet den Pindus top
U	u Staet is wonder groot,	R	aept uw lier in d'hand
	wat heyl en vergenoegen		spelt er een deuntjen op
S	maekt ieder Sterveling	A	enmoedigt ons alhier
	die dezen wel beleeft!		opdat wy waegen singen:
L	eert d'ondervinding niet	C	arolus zyt verheugd,
	dat God zyn Zegen geeft		dat het aen d'Hemel kringen
U	ytspreid met overvloed	E	en galm of weerklang geeft
	een Goddelyken zegen		wanneer wy roepen uyt
D	ie hem als met de Hand geleid	C	ecilia Becquaert is
	door alle wegen		uw beminde BRUYD
O	p deze woeste baen;	I	ndien wy nu zult zien
	tot dat hy naer den tyd		met vreugd uw stam herleven

(6) Archief Steenvoorde (Frans Vlaanderen), *Registre paroissial, "1844: 1844 marié le 14 septembre à Steenvoorde carolus Ludovicus Moraux, (37 ans) avec Barbara Cecilia Becquaert. Lui fils de Charles (Moriaux) et de Benoite, Victorie Boudeele (née le 11 sept. 1809). Elle fille de défunct Jean (Becquart) et de Victoire Dequidt".* Mijn beste dank gaat naar Kanunnik M. Deswaerte uit Steenvoorde, voor die mededeling.

V an hier verhuizen moet
 omstaeg te zyn verblyd
I n Canas Bruylofs-feest
 zoo 't heylig boek komt leeren
C hristus kwaem deze zelfs
 met zyn persoon vereeren
U ytwerkend voor elks oog
 zyn eerste wonder-werk,
S chonk uyt een water-kruyk
 wyn krachtig en sterk
M et deze deed hy 't hert
 verheugen en verblyden.
O Bruydegom en Bruyd
 stelt allen druk ter zyden
R oept uyt met volle vreugd
 gelooft zy d'Opperal,
I n hem rust all'ons hoop,
 't geen U verheugen zal.
A en U moet men dees dag
 all'eer en lof opdraegen,
U yt waere liefd' en min
 kwaem gy elkaer behaegen;

L ofwaerdig... verbond...
 onvreesbaar van God
I
A
B eminde Bruydegom en gy
 zyn Bruyd geprezen
E n vrees geen angst of moeyt
 gy sult staegs heylig wezen,
C ieren het houwelyks-bed
 en met zorg en vreugd
Q ueken uw Telgen op
 in tucht en waere deugd.
U w vergenoeging zal
 uw hert en ziel omvangen
A ls g'in uw Jubel-Jaer
 hun zult de hand erlangen
E n naer uw levens loop
 met hun te zaem verblyd
R oepen in eeuwigheid
 God zy gebededyd.

MORIAUX BECQUAERT
 ZYT ZEGENRYK
 LEEFT EENDRACHTIG IN HOUWELYK

Winok Bourel dichtte een **lijkpoëem** over de dood van mejuffrouw Julia Treutenaere, overleden in Sint-Silvesterkappel op de 15 mei 1848. De heer Naye gaf het ten geschenke aan het **Vlaemsch Komiteit van Vrankrijk** (7). In 1853 geeft **Hippolyte Bernaert twee gedichten van Winok Bourel ten geschenke aan Vlaemsch Komiteit** (8). Het eerste is een **epithalama** of huwelijksdicht. Het tweede is een **acrostichon** of naamdicht op de doopnaam Hippolyte van Bernaert.

WINOK BOUREL EN DE REDERIJERSKAMER VAN EECKE

Hij was lid van de rederijerskamer van Eecke. Maar Benoot Van Rechem (1772-1851) (9) was de officiële dichter van de rederijerskamer gedurende dertig jaar (10). In 1841 verliet Winok de rederijerskamer: **Den Rendant (= Ludovicus Bouchillioen, deken der gilde) brengt in ontfanck de somme van vijftien francs zoo veele hij ontfangen heeft van Sieur Wenoc (sic) Bourel onze gildebroeder die vrywillig uyt deze maetschappie is gegaen den 31ste September 1840..... 15 FR.** (11).

Bourel maakte de lijst van het "300-jarig jubelfeest" van de rederijerskamer: **Betaelt aen Wenoc (sic) Bourel over het verven schilderen schryven en in glas zetten den Cader inhoudende den dichte van den 100 Jaersche Jubelfeest, de somme van zeventhien francs** (12).

Winok verzorgde het jaar daarop ook de lijst met het **Lofdicht van de bidstatien**

(7) Séance du 11 sept. 1856 in *Bulletin du Comité flamand de France* (= BCFF), 1, blz. 89.

(8) Séance du 22 nov. 1853 in *Annales du Comité flamand de France* (= ACFF) 1, blz. 55.

(9) Over Van Rechem zal een bijdrage verschijnen in een van de volgende nummers van "Ons Heem".

(10) J. Lemire, *L'abbé Dehaene et la Flandre*, Rijsel, 1891, blz. 458

(11) Eecke, Rederijerskamer, Kasboek Eecke, rekening 1841-42, blz. 1

(12) Eecke, Rederijerskamer, Kasboek, Rekening 1841-42, blz. 2

(= kruisweg). Beide gedichten waren door Van Rechem gemaakt. Hier volgt de tekst: **Betaelt aen Wenoc (sic) Bourel over het incadereren (sic) schrijven verven etc. den lofdichte van de bidstatien (= kruisweg) de somme van vijftien francs alhier (13).**

WINOK BOUREL IN HET VLAAMS KOMITEE VAN FRANKRIJK

In het stichtingsjaar van het Vlaams Komitee wordt hij lid en krijgt titel van **membre correspondant** in de vergadering van 4 augustus 1853 (14). Het volgend jaar staat hij in de lijst des **membres honoraires, résidants et correspondants** aangegeven als **littérateur flamand à Eecke** (14). In de verdere jaren wordt hij vermeld als **commerçant** of **peintre**. Die laatste titel stelt ons in staat om zijn overlijdingsakte te ontdekken. Hij staat er ook in vermeld als **peintre** (16).

Enkele van zijn activiteiten in het Vlaams Komitee zijn bekend. In het jaar 1853 beschrijft E. de Coussemaeker in zijn **Recueil de pièces de divers auteurs** (17) een handschrift, dat het Vlaams Komitee van Winok Bourel ontvangt. Hier volgt de tekst:

Ce manuscrit - in 4° - de près de 800 pages est un des plus précieux qui soient venus à la connaissance du comité. Il ne contient pas moins de vingt-neuf noms d'auteurs dont une ou plusieurs pièces sont conservées dans ce volume. On en trouve dix de P.S. De Bats de Steenvoorde; deux de Winoc De Bats; six de Baey, de Bailleul; quatre de P. Huyge; deux de J. Huyge; une d'Auguste Huyge; deux de Martin Verbrughe; deux d'Anthonides; deux de J. Susanne; deux de J. Verhaeghe; deux d'Anteunis; une de chachun des auteurs suivant; Guillaume de Dous et Fournier, d'Ypres; H. Clemene; Posteure; J. Oudaen; Declercq; L. Neron, Jer. de Dekker; C. Theeten, de Vieux-Berquin; Auguste Porret; Snyders; P.C. Tandt; Marc De Vos; F. Cadaert; De Berre; Pladys; Van den Bavière.

In 1856 schreef hij een brief aan het Vlaams Komitee van Frankrijk op grootfolioblad in het Nederlands en het Frans met gouden, zwarte en rode letters. Eerst komt er een jaarschrift daarna een dubbel acrostichon of naamdicht en de kenspreuk van het Vlaams Komitee van Frankrijk, met de bekende symbolen van Geloof en Hoop. De verzen brachten biografische en filosofische beschouwingen, nieuwjaarswensen, een compliment aan de **président**, een vermelding van de auteur en zijn werk en veel jaarschriften (18). Jammer genoeg werd geen van die gedichten gepubliceerd.

Winok was jonggezel gebleven en overleed op 4 oktober 1880. Twee burenen, Alexander Looten, herbergier, en Charles Schoonheere, graanhandelaar, gaven zijn overlijden aan bij de maire, Louis Desmarescaux (19).

BESLUIT

Winok Bourel uit Eecke was een van de laatste misprezen rederijkers uit de Westhoek. Alleen zijn naam bleef bewaard in de uitgaven van het Vlaams Komitee van Frankrijk dat niet eens zijn gedichten waardig vond te publiceren. Van zijn schoonschrift en verluchttingsmotieven was tot nog toe niets bekend.

A. LOWYCK

(13) Eecke, Rederijkerskamer, Kasboek, Rekening 1841-42, blz. 1

(14) *Séance du 4 août 1853* in ACFF 1 (1853), blz. 40.

(15) ACFF, 2 (1854-55), blz. 10

(16) Eecke, gemeentehuis, *Registre des Décès*, 1880

(17) E. De C., *Recueil de pièces de divers auteurs* in ACFF 1 (1853), blz. 261-262, M. Sabbe, *Letterkundige Verscheidenheden*, Antwerpen, 1922, blz. 36

(18) *Séance du 23 janvier 1856* in BCFF 1 (1855-1859), blz. 49

(19) Eecke, gemeentehuis, *Registre des Décès*, 1880:

Om te maken Tisane. Recept uit 1630.

Men zal nemen twee stopen schoon loopende waeter, ende indoen eest voor al de gepelde geerste, daer mede laten opsien (1) ende schuymen; daer naer indoen het lanck rosijn (2) een vierendeel, uitdoende de steentiens; ende laten daarmede sieden bijnae tot op den helft; daarnaer het kelissyhaut (3) gescrept (4) ende ontstucken (5) gestooten met den annijs ende een walleken (6) daarmede laten opsieden ende laten weeken tot dat het caut is ende dan door een doecxken sijden ende dan mach ment drincken.

Paul Huys

- (1) opsieden = koken;
- (2) het lanck rosijn = een lange druivesoort (?);
- (3) kelissyhaut = kalissehout, wortel van de zoethoutboom;
- (4) gescrept = geschraapt;
- (5) ontstucken gestooten = aan stukken gestampt;
- (6) een walleken = eventjes, een poosje.

Bron: Rijksarchief Gent, Baronie Nevele, nr. 1405 bis (Liber status animarum parochiae Sti Martini de Leerne, 1630 e.v.), f- 35.

VERWIJS-VERDAM, Middelnederlandsch Woordenboek, dl. 8 (1916), kol. 372, geeft onder tisane (ook tiseine, ptizeyn) de omschrijving "gerstenwater" en verwijst etymologisch, (overheen Oud Frans tisane) naar het Gr.-Lat. ptisana .

De jongste uitgave van Van Dales Groot Woordenboek, 11e druk (1984), dl. 3, blz. 2923, neemt het woord tisane nog op als "(veroud.) geneeskrachtig drankje, aftreksel dat slechts weinig werkzame stof bevat en kopjesgewijs gebruikt wordt".

BOEKBESPREKINGEN

NEYTS Dirk & Frank, DOBBELAERE Walter: *De Zeebrugse Visserij*

Uitgeverij Marc Van de Wiele, Brugge 1984. 160 Blz, ill.

Deze verzorgde uitgave is een boeiende studie en kijkboek over een onderwerp waar nogal wat te vertellen valt. Wanneer wij lezen dat de vissersgemeenschap traditioneel erg gesloten is, moeten wij zeker dit boek terhand nemen, want de auteurs weten binnen te dringen in het gesloten milieu dezer lui dat ze met woord en beeld belichten. Menselijke factoren, folklore en sterke karakters komen in alle duidelijkheid naar voor. Wie wist er dat een vaatje kaakharing van Damme, als geschenk, een blijk van grote waardering was? Door het invoeren van het kaken - dit wil zeggen het verwijderen direct na de vangst van de aan bederf onderhevige ingewanden van de vis - en het inzouten, groeide de haring tot een zeer gegeerde lekkernij die reeds in het begin van de 16de eeuw, onder Keizer Karel een hoogtepunt bereikte. Over zoute haring en grote dorst schreef de bisschop van Dornik aan de deken van Brugge dat hij zijn vissers zou aanmanen minder zout in de haring te doen opdat de inwoners van zijn ambtsgebied minder zouden drinken. Wie vertrouwd wil raken met het vissersjaar-

gon, het vistuig en de beschrijving ervan, vindt alles terug in hoofdstuk 6; in volgende hoofdstukken lezen wij over scheepstypes, de vloot, de scheepsrampen, zeevaartkundige instrumenten, de vissersschool, enz. Het hoofdstuk 18 biedt specifieke volkskundige aspecten: vissersdevotie, bijgeloof, carnaval vieren "Laat ons draaien, laat ons zwaaien..." met boegbeelden als Maria van Ludders en Lia Boereboom. In de cinema's Splendid en Modern sleepten de stoelen buiten om er rond halfvasten een leuke bedoening van te maken. De praalstoet met Prins Carnaval en zijn gevolg en de wägen van diens konkurrent André I, de voetbalmatch en zovele vissersvermaken allerhande, zijn in woorden prent vastgelegd samen met de prettige beschrijving van de lapnamen. Wie het boek doorbladert om de prenten, zal toch de verleiding niet weerstaan om de zorgvuldig wetenschappelijke tekst te lezen. In alle oprechtheid een parel van een boek, een rijk boek over een brok onbekend volksleven aan onze Noordzeekust.

A.G. Homblé

Standaard uitgeverij, 527 blz. 1984, Verkoopprijs 690 F.

De jongste vijf jaar is heel wat literatuur verschenen over de stad Gent en haar instellingen. Hieruit zijn gidsen ontstaan die de stedeling en de bezoeker wegwijs willen maken in het toeristisch patrimonium. In een andere boekbespreking vestigen we de aandacht op de handige pocket van Karel Haerens over straatnamen en gevelbeelden. Voegen we daar nog aan toe: "Het Gent van toen" van André Verbeke; "Gent" in de reeks Steden van België, een prachtig geïllustreerd boek van stadsarchivaris Dr. Johan Decavele; de brochure "Wandelen in de St.-Jansparochie" samengesteld door de Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie.

In september 1984 werd ons de Gids voor oud Gent op het stadhuis voorgesteld. Een lijvig boekdeel van 527 blz., zeer rijk geïllustreerd met circa driehonderdtachtig afbeeldingen. Deze uitgave is gelijktijdig een gouden jubileumuitgave van de Standaard Boekhandel te Gent die zich in 1924 te Gent kwam vestigen.

De boekbespreking biedt ons de gelegenheid de auteur, Guido Deseyn, voor te stellen. Hij is werkzaam geweest als architect stedenbouwkundige in de stedelijke Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie. Thans is hij gedetacheerd aan het Museum voor industriële archeologie en textiel. Zijn kennis en kunde beperkt zich niet tot de titel van zijn diploma. Hij heeft deze weten uit te breiden tot verdienstelijk medewerker van archeologen en kunsthistorici, adviseur voor restauratiewerken, gids voor stedelijke speurtochten in straten en gewezen volksbuurten, in patriciërswoningen, etc. De jaren die hij in de stedelijke Dienst doorbracht waren voor hem een kostbare leerschool om de stad te leren ontdekken en kennen. Die ervaring heeft hij rijkelijk weten te benutten in zijn Gids voor oud Gent.

De Gids omvat acht wandelingen. Elke wandeling begint op een Gents marktplein en eindigt bij een van de voormalige stadspoorten. Het boek is geen pocketgids die men in de hand houdt bij het ksjieren door de stad. Men kan er thuis best van genieten. Dit is wel de bedoeling van de auteur. Na lektuur van een der wandelingen is een stadsverkenning aanbevolen en zal men des te beter de inhoud van de Gids waarderen. In het Woord vooraf (blz. 7-11) maken we kennis met de ligging van de stad en haar vroegste bewoning. Geleidelijk belanden we vanaf de

9de eeuw tot het jaar van de industriële revolutie, een periode die nog vele sporen in de stad heeft achtergelaten.

De lektuur van de acht wandelingen (blz. 13-521) is aangenaam en leerzaam. Het is alsof we Guido Deseyn zelf aan het woord horen in zijn verteltrant tijdens de rondleidingen. In de beschrijving ontbreekt het geenszins aan details. Ze zijn niet alleenlijk pittoresk in het stadsbeeld geplaatst maar behoren ook tot de actualiteit. In de Gids voor oud Gent klinkt totaal nieuw de bevindingen en resultaten van het archeologisch onderzoek van de jongste jaren, de restauratie van monumenten, de stadsvernieuwing. In de Gids zijn sporen hiervan duidelijk merkbaar wanneer Guido Deseyn de Vrijdagmarkt bewandelt. Hij besteedt bijzondere aandacht aan het archeologisch onderzoek en de Restauratie van het Toreken, waaraan hij zijn medewerking verleende. Zo vergast hij ons op interessante details over het belfort en van het Secreet in het bijzonder. De lezer van de Gids zal zelf ontdekken hoe deze handleiding, via een stadsverkenning, ons een rijke waaijer biedt van de zeer vele facetten die het stadsbeeld ons schenkt op de gebieden: geschiedenis, oudheidkunde, kunstgeschiedenis, architectuur, economie, sociologie, cultuur, en dergelijke meer. We vinden ze weerspiegeld in monumenten, huizen, pleinen, straten, stadspoorten, waterlopen, vervoer, verlichting, ontspannings- en verenigingsleven, volkskunde. De auteur vergeet niet de mens in dit kader te plaatsen, zodat het sociaal aspect van het verleden ruimschoots aan bod komt.

Een Register met plaatsnamen vergemakkelijkt de speurtocht in de stad. Een uitbreiding met méér plaatsnamen lijkt ons gemakkelijker te zijn geweest voor het opzoeken van plaatsnamen. De talrijke illustraties maken van de Gids een aangenaam kijkboek. De auteur verdient een welgemeend proficiat voor zijn Gids. Ook de uitgeverij Standaard Boekhandel besteedde haar beste zorgen aan de grafische afwerking en presentatie. De Gids voor oud Gent mag voorzeker niet ontbreken in de bibliotheek van elke stadsgids. Ook zij die voelen Gentenaar te zijn of waardering hebben voor oud Gent zullen in de Gids rijkelijk hun gading vinden. Een betere kennis van de stad, samengaande met ontspanning, lees- en kijkgenot kunnen we gerust garanderen.

Marcel DAEM

Drukkerij Het Volk, 1984, 95 blz. Geïllustreerd. Prijs 145 Fr.

Met de regelmaat van een klok weet Karel Haerens ons te vergasten met "Straatnamen van het oude Gent" (1981), "Oude straatnamen van Gent" (1982) en in 1984 met "Gentse gevelbeelden". Zoals de auteur zelf schrijft in de inleiding "Wat betekenen de Gentse gevelbeelden?" in onze stad, rijk aan gevelbeelden. In de keuze van de veertig beelden die hij beschrijft heeft hij zich laten leiden door twee motieven: ten eerste de minder bekendheid van de gevelbeelden: ten tweede door deze beelden te kiezen die bij het groot publiek schier onbekend zijn. Wel blijft zijn aandacht gaan naar het historisch, volkskundig en esthetisch karakter van de gekozen gevelbeelden.

We durven niet schrijven welke beelden de belangrijkste zijn en een bijzonder plaatsje zouden verdienen in onze bespreking. Zowel het beeld van Sint-Jan de Deo op het Fratersplein als de stoere reuzenkoppen op de toren van de St. Niklaaskerk, als de prachtige paneeltjes van de werken van barmhartigheid en van de fluitspeler op de Kraanlei lonen de moeite beschreven te worden met dezelfde aandacht en bewondering. Zeer verdienstelijk in het boekje zijn de vele namen van de kunstenaars die deze beelden maakt of gerestaureerd hebben. Het

achterhalen van die namen moet enorm veel contacten en gesprekken gevegd hebben. Karel Haerens is een man met de pen van een schrijver, het hart van een Gentenaar en de geest van een opvoeder.

Deze drie elementen komen in zijn werk telkens terug. De pen van de schrijver en het hart van de Gentenaar komen duidelijk tot uiting in de klare, onberispelijke, soms poëtische, soms ironische taal van de beschrijving. Men voelt dat hij een Gentenaar is, zeer vertrouwd is met la petite histoire van de gevelbeelden. Wat het volk wel en niet weet, laat hij duidelijk op 't voorplan treden. De jongste brochure "Gentse gevelbeelden" heeft zoals de voorgaande boekjes een opvoedende taak te vervullen: een kennismaking met ons rijk toeristisch patrimonium en bewondering voor het vakmanschap der kunstenaars. Karel Haerens leert ons niet enkel de stad kennen, maar ook zeer waarderen. Moge het hem gegund zijn nog meermaals dergelijke uitgaven te schrijven met hetzelfde hart, met dezelfde pen, en in dezelfde geest. De uitgever "Het Volk" zorgde voor de mooie grafische verzorging en een democratische verkoopprijs. Ook dit aspect verdient onze waardering.

Marcel Daem

JULIEN DE VUYST *Marktzangersliederen uit Erpe-Mere*

Erpe-Mere, Heemkundige Kring, 1984, 158 p., ill.

Het volkslied staat sedert enkele jaren opnieuw in de belangstelling bij een breder publiek. De zogenaamde 'Folk-revival' met in Vlaanderen Wannes van de Velde, Rum, Walter De Buck, Willem Vermandere, 't Kliekske, De Vlier, e.a., als belangrijkste vertegenwoordigers zal hier niet vreemd aan zijn.

Een aantal mensen werd hierdoor ongetwijfeld gestimuleerd om veldonderzoek te leveren en liederen uit de volksmond op te tekenen. Enkele opmerkelijke verzamelingen zijn hiervan het resultaat; we vermelden: Harrie FRANKEN, Lieder en dansen uit de Kempen (1978), Roger HESSEL, Het volkslied in West-Vlaanderen (1980), Walter VAN RIET (e.a.), Zo de ouden zongen - Het levende erfgoed van de Vlaamse volkszanger in het Waasland (1983).

Julien DE VUYST is reeds langer bekend op het vlak van het volkslied-onderzoek omwille van verschillende publikaties en artikels in deze richting (1). Zijn nieuwste boek *Marktzangersliederen uit Erpe-Mere* is het resultaat van meer dan twintig jaar veldwerk. Uit een verzameling van ongeveer duizend liederen werd een zeventigtal geselecteerd en gegroepeerd in tien verschillende categorieën die, zoals de auteur het zelf aangeeft, niet te strikt mogen opgevat worden: het treurlied, het sociaal lied, devotie- en volkslied, van vrijen en trouwen, het kluchtlied, van soldaten en oorlog, hoe de sport bezongen werd, het verhalend lied, het gelegenheidslied en ten slotte de dorps- en wijkliederen.

Het is een verrassende vaststelling dat in een vrij beperkte gemeenschap als Erpe-

Mere zo'n repertorium is blijven voortbestaan. Blijkbaar is het volkslied niet zo dood als sommigen durfden voorspellen. Terwijl de volkskundigen uit de 19de eeuw vooral op zoek gingen naar oudere, 'authentiekere' volksliederen van het platteland, vormen de marktliederen nu het hoofdbestanddeel van deze verzameling. Een aantal liederen behoort tot het typisch lokaal repertorium (over sportidolen, volksfiguren, moorden en ongevallen), anderen gaan terug tot een algemeen verspreide liederenschat (bv. het sociaal lied 'Zij die niet slapen' kan men terugvinden in oude socialistische liederenbundels én in de recente verzameling van Walther Van Riet). De afwezigheid van de muziek wordt zowel door de onderzoeker als door de geïnteresseerde muzikant als een groot tekort aan gevoeld.

Een belangrijke nieuwe benadering die zich o.i. meer systematisch zou moeten doorzetten in het hedendaags volksliedonderzoek is het feit dat de verschillende temata en liederen werden voorzien van

de nodige achtergrondinformatie. Het verzamelen op zichzelf blijft inderdaad belangrijk, maar de aandacht moet eveneens gaan naar de socio-kulturele context waarbinnen de liederen functioneren. Hieraan voldoet Julien De Vuyst op een losse, vrij anekdotische wijze.

Heel wat mensen uit de betrokken streek zullen aan de hand van deze verzameling liederen herinneringen kunnen ophalen, want een ganse brok lokale geschiedenis werd via de liederen verteld, terwijl de volksliedonderzoekers en andere belangstellenden een nieuwe waardevolle bron vergelijkingsmateriaal krijgen aangeboden.

Erik DEMOEN

- (1) *Het sterrelied in het gebied van Dender en Schelde, Gent 1967, bekroond met de Alfons de Cockprijs van de Koninklijke Bond der Oost-vlaamse Volkskundigen.*

INHOUD OOSTVLAAMSE ZANTEN JG. 59 (1984)

I. VOLKSKUNDE ALGEMEEN

Bibliografie, Verenigingen, Kongressen, Musea, Tentoonstellingen, enz.

1. R.v.d.l. Bibliogr. Kon. Komm. Vk. Geneeskunde 1784	32
2. A.G. Homblé & F. v. Bost Den Troost der Armen. Bibliogr.	55
3. R.L. Bibliogr. '39 & '81. Auteurs & Uitgevers	95
4. H. Vannoppen. Enquêtes en bronnen voor heem- en vk. publicaties	98
5. A.G. Homblé. Nederl. Bibliogr. Centrum, Leiegouw, A.M.S.A.B.	220
6. J. v. Keymeulen. Woordenboek Vl. dialecten & volkskunde	21
7. R. v.d. L./ M. Broeckhove/ H. Pintelon /A.G. Homblé / G. Weze/ R. v.d. Walle/ R. Ruys. Alg. vergadering K.B.O.V.	85
8. R. v.d. Walle. 1ste Volksk. Syposium te Leuven	27
9. A.G. Homblé. Interdisciplinair Symp. Volksgeneesk. L.V.V.	42
10. St. v.d. Eijnde & H. Maes; Groet aan Heemk. & volksk. Boekenbeurs	94
11. J. David. Geschiedenis oudere Technieken. Museum...	104
12. R. Ruys. Problemen heem- en volkskundige tijdschriften	105
13. M. Broeckhove. Nat. Mus. Vinkensport Harelbeke	116
14. Gent mus. Nr. 7 R. v.d. Walle	90
15. A.G. Homblé. Museo Monte St. Angelo	220
16. A. Eloy. 4de Colloq. K.B.O.V. & R.U.B.	198
17. Tentoonstelling Boekenbeurs. Zie nr. 3, 4, 8, 10-12	

Personalia

18. R. v.d. L. Karel de Decker	108
19. A. Eloy & R.L. Internat. eerbetoon aan J. David	112
20. B. Baillieul. Jan Anteunis. Ledenlijst schutters	155
21. Liber memorialis Prof. P.J. Vandenhoutte	192
22. R.L. Cl. V. I. Trefois + 1984	204
23. R.L. Henri Vannoppen doktoreert	221
24. M. Daem. K.C. Peeters en J. Weyns. Weg naar volkskunde	222

Grondslagen, methodiek en dgl.

Zie nr. 3, 4, 9, 12, 24

Verzamelen van dokumenten

25. G. Vermeulen. Altaarstuk. Verzoeking St.-Antonius. M. De Vos	3
26. A. Eloy & R. v.d. L. De wereld vergaat	33, 82
27. M. Broeckhove. Volksdichter P. De Windt, opsteller Gazet van Stekene, sociale toestanden, Transvaal, enz.	43
28. A.G. Homblé & F. v. Bost. Den Troost der Armen. Volksboek	55
29. B. Baillieul. De oude Koningsgilde St.-Rochus te Gent	122
30. L. Leveugle. Het kanten kleed van M. Theresia	205
31. R. Ooghe, e.a. Rollegem	31

II. NEDERZETTINGEN

Zie nr. 6, 104, 15, 19, 24

III. GEBOUWEN

32. V. Vermeersch. Twaalf oude hoeven tussen Ieper en Veurne	111
33. G. Deseyn. Oud Gent.	231
34. K. Haerens. Gentse gevelbeelden nr. 21	232.

IV. VOORWERPEN

Zie nr. 11, 13, 14, 15, 20, 21 (prikkelraad, hek), 25, 29, 32, 33

V. TEKENS EN UITHANGBORDEN

Zie nr. 2, 13, 18, 20, 25, 26, 27, 28, 29

35. B. Moens. Schapersdodden. Oud verbodsteken	114
--	-----

VI. TECHNIEK. BEROEPEN. VOLKSKUNST & NIJVERHEID

Zie nr. 2, 11, 18 (prent en kartoën), 27, 30 (kant), 29, 32, 38

36. Chr. Pieške. Das ABC des Luxuspapiers 118
37. D. Neyts y F. Dobbelaere. Zeebrugse visserij 230

VII. VOLKSPSYCHOLOGIE. TYPISCHE GROEPEN & INDIVIDUELEN

Zie nr. 2 (armen, 8 (moppentappers), 13 (vinkeniers), 29 (kruisboogschutters)

38. A. Verniers-De Muynck. Koning & keizer bij bolders 29

VIII. VOLKSDRACHTEN. SIERADEN

Zie nr. 4 (streekdrachten in Vlaanderen), nr. 29 (patrimonium), nr. 36, 37

39. P. Marly. Les lunettes 31

IX. VOEDING

40. P. Huys. Om te maken Tisane. Recept 1630 230

Zie nr. 16 (bier)

X. ZEDEN & GEBRUIKEN. LEVENSLLOOP. JAARKRANS. SPELEN & FEESTEN

Zie nr. 2 (geneesheer der armen), 4 (befjagen in volksrechtspraak),
8 (moppen, Paasfeesten in Leuven), 11 (duur werktuigen, werk per uur, enz.),
13 (vinkenwedstrijden), 29 (schuttersgilde St.-Rochus), 38 (bollen)

41. A. Lowyck. W. Bourel, Eecke. Rederijcker & schoonschrijver 224

XI. SOCIALE EN RECHTERLIJKE VOLKSKUNDE

Zie nr. 4. Befjagen in volksrechtspraak: buitenechtelijk zwangerschap
ongetrouwde moeder, scharminkelen, 18: spotprentkunst

XII. VOLKSGELOOF

Zie nr. 2, 7: bedevaartvaantjes, 8: volksdevotie, kapellen en kruisen,
14: volksdevotie, : St.-Rochus, passim, 26: de wereld vergaat

XIII. VOLKSGENEESKUNDE

Zie nr. 1: geneeskunde 1784, nr. 2: Troost der armen, nr. 9: wratten en reuma,
volksgeneeskunde, nr. 16: volksgeneeskunde, en bier

42. J. Van Efferterre. Stuiifzand en reuma 28
43. M. Daem. Gentse boedzuigersmagazijnen 117
44. L.J. Vandewiele. Volksgeneeskunde of officiële geneeskunde 201

XIV. VOLKSWETENSCHAP. PLANTEN-, DIER-, WEER- & STERRENKUNDE

Zie nr. 16: Cruydtboek, Nr. 42: stuiifzand, nr. 13: vinken, nr. 35: schapen.

45. J. David. Rupsenbestrijding door de eeuwen heen 119

XV. VOLKSLETTERKUNDE ALGEMEEN

Zie nr. 2: volksboek Den Troost der Armen, nr. 12, 27

XVI. VOLKSPOEZIE

46. J. De Vuyst. Marktzangersliederen Erpe Mere 232

Zie nr. 8: Kerstlied,

Nr. 27: Zegezang 1900, Reis van Kruger, e.a. nr. 26,
nr. 29: gildeliid, nr. 41,

XVIII. MUZIEK. DANS. UITROEPEN

Zie nr. 18, 26

XVIII. VOLKSVERHALEN. SPROOKJES. SAGEN. LEGENDEN. ANEKDOTEN

Zie nr. 8: moppen, volksverhalen in Ierland, nr. 26, 27, 36, 37, 41

XIX. VOLKSTONEEL. POPPENSPEL. VOLKSSCHOUWSPEL

Zie nr. 4, 8: Paasfeest in Leuven, 25, 26, 41

XX. VOLKSLITERATUUR

Zie nr. 2, 27

XXI. VOLKSTAAL. SPREEKWOORDEN. HUMOR. SPOTROEPEN

Zie nr. 2, 4: befjagen, 8: moppen, 18: kartoënen, 26, 27, 28, 35, 37, 40, 41, 43, 45

XXII. NAMEN. PLAATSEN. STRATEN. HUIZEN. VOOR- & FAMILIE- & BIJNAMEN

Zie nr. 4: kadaster als basis v. landbouwgeschied., 6, 20, 27, 32, 33-34, 37, 41, 43, 46

AUTEURS

- B. BAILLIEUL, 122
W. BOUREL, 224
M. BROECKHOVE, 43, 55, 85, 116,
PH. COUSSEMENT, 31
M. DAEM, 117, 192, 222, 231-32
J. DAVID, 104, 112, 119
F. DEBRABANDERE, 31
K. DE DECKER, 108
E. DEMOEN, 233
P. DE PAEPE, 31
M.C. DE SEGHER, 31
G. DESEYN, 231
PH. DESPRIET, 31
M. DE VOS, 3
W. DOBBELAERE, 233
R. DE VRIENDT-MORES, 118
J. DE VUYST, 232
P. DE WINDT, 43
A. ELOY, 32, 33, 82, 112, 119, 198
K. HAERENS, 232,
A.G. HOMBLE, 42, 55, 85, 220, 223, 230
P. HUYS, 230
G. LASSUY, 31
R. LESAGE, 31
L. LEVEUGLE, 205
A. LOWYCK, 224
H. MAES, 94
P. MARLY, 31
B. MOENS, 114
D. NEYTS, 233
FR. NEYTS, 233
K.C. PEETERS, 222
O. PEETERS, 123
CHR. PIESKE, 118
H. PINTELON, 85
R. RUYNS, 85, 105
R. OOGHE, 31
CL. TREFOIS, 204
F. VAN BOST, 55
S. VAN DEN EIJNDE, 94
P.J. VANDENHOUTTE, 192
R. v.d. LINDEN 31, 32, 33, 82, 85, 95,
108, 112, 124, 204, 221
R. VAN DE WALLE, 27, 85
L.J. VANDEWIELE, 201
J. VAN EFFELTERRE, 28
J. VAN KEYMEULEN, 21
J. VAN MOERKERKE, 31
H. VANNOPPEN, 98, 221
V. VERMEERSCH, 111
G. VERMEULEN, 21
A. VERNIERS-DE MUYNCK, 29
J. WEYNS, 222
G. WEZE, 85

ILLUSTRATIES

1. Schilderij Verzoeking St.-Antonius, Maarten De Vos, 4: 2-8, 7 tot 17, delen van dit schilderij; 9. Verspreiding heteroniemen prikkeldraad uit WVD, e,z. 22; 10. Idem primitief-houten hek, 25; 11, idem; 12-15, spotprenten Fin du monde 1910, 37 tot 40; 16. P. De Windt, 43; 17. Hoofding Gazet Stekene, 45; 18. Uitgave Waardichter 1926, 54; 19-33. Kaft uitgaven Den Troost der Armen, 62-78; 34-35. Spotprenten Fin du Monde 1910, 83-84; 36-37 Kaften Volkskundige Kalender 1923 & '28, 86; 38. Affiche 1ste Heem- en volksk. boekenbeurs, 93; 39. R. v.d. L. op boekenbeurs, welkom, 95; 40. Karel de Decker, door E. Winters, 108; 41. Idem schrijft met handen en voeten, 109; 42. Idem met handtekening = figuur, 110; 43. Schapersdodden, 114; 44. Nat. mus. vinkensport, 116; 45-67. Illustraties i.v.m. Koninglyke Gilde St-Rochus te Gent, van 129 tot 196; gildevaandel 1820, Karel 't Kindt, beeld en overlijdensbericht, blazoën 1960, medailles van schutterswedstrijden 1860-80, titelverlening "Koninklijke Maatschappij", St.-Rochusbeeld, Pierre Blanckaert, 5 types kruisboog, stompe & scherpe pijlen, pijl met drielobbig lichaam; Motje 1862-64, voorgevel café Frascati, vergaderlokaal ca '27, gilde- of troonzaal; blazoën 1820, vaandel 1980, gildebreuk deken '58, Jan Anteonis, waardigheidsteken Robert Dekoning, breuk van wapenmeester, griffier, baljuw, reglement 1875, koningsbeker en -medailles en zilveren lepels, Karel De Bosscher keizer in '29, keizer Jan Vanderhaegen, schuttersporselein en sierborden, medailles challenge Roels, plaket gildekampioen, medailles koning '61 en gildekampioen, challenge St.-Rochus-Sint-Joris '60, kast met schuttersporselein, kristal, prijsbekers en -schalen, affiche-postkaart 7de Europees kampioenschap Gent '69; 68. Uittrekker-kommunieprent, 194; 69. spreekwepot, 196; 70. Zeldzaam doktersrecept-mannekesblad, 199; 71. schilderij Maria Theresia, stadhuis, Gent, 209; 72. idem in Schönbrunn, 213; 73. Brusselse kant, 217; 74. voetkleed in Brusselse kloskant, 219; 74. Lofdicht 1831, W. Bourel, 225; 75. naemdicht 1844, idem, 228.